

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 122. szám

2019. 2. szám

tartalom

---

igehirdetés

Legid. Zászkaliczky Pál: Krisztus felmagasztalása / 1

kerekasztal-beszélgetés

Baranka György–Garádi Péter: „és lesznek egy testté” / 5

tanulmányok

Tubán József: Az ökumené határai? / 16

Szebik Attila: Énekügyben – éneklésügyben / 31

gyülekezetépítés

Dechertné Ferenczy Erzsébet: Meghallgatott imádság / 35

Tartalmi összesítők / 40

---

keresztény igazság Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 122. szám – 2019. 2. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel és Venásch Eszter

Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Krisztus felmagasztalása*

Ímé, jó szerencsés lesz szolgálóm, magasságos, felső és dicső lesz nagyon. Miképpen eliszonyodtak tőled sokan, oly rút, nem emberi volt ábrázatja, és alakja sem ember fiaié volt: Akképen ejt ámulatba sok népeket; fölötte a királyok befogják szájokat, mert a mit nekik nem beszéltek volt, azt látják, és amit nem hallottak volt, arra figyelnek. (Ézs 52,13–15)²

Vasárnapi igénk arról szól, hogy mi a mélység gyermekei vagyunk. Külső életünk szerint a szenvedés és nyomorúság mélységeiben járunk, belső életünk szerint pedig az Istentől távolra jutás, a bűn sötét szakadékában s a kárhozat borzalmában vagyunk, amíg Isten könyörülő füle meg nem hallja kiáltásunkat a mélységből.

Mai igénk arról beszél, hogy az Úristen titokzatos szolgálója, akiről különösen Ézsaiás csodálatos látása olyan sokat prófétált, járja meg a még nagyobb mélységeket. Ez az Ószövetségben még titokzatos, de az Újszövetségben már testben megjelent szolgálója, a mi Urunk Jézus Krisztus minden elképzelhető és minden emberek által megtett bűnös út mélységeinél nagyobb mélységeket járt meg.

---

mi a mélység gyermekei vagyunk

Krisztus testté lett. Ez nemcsak annyit jelent, hogy emberré lett az Isten Fia, de jelenti azt is, hogy külső és belső életünk legnagyobb mélységeibe szállt alá, mert másképpen nem segíthett rajtunk. Az is nagyszerű lett volna, ha Krisztus egy királyi trónra száll alá a mennyből, de ő a kereszt trónusára szállt alá, hogy rajtunk segíthessen.

Történelmi nagyságok járták meg az emberi élet legnagyobb mélységeit és magasságait. Útjuk kétféle: vagy hirtelen magasba ível, aztán merőlegesen zuhan lefelé, hogy többé tovább ne is induljon, vagy pedig a mélyből megy a magasba, hogy azután az emberek elfelejtsék az egyiket is, a másikat is. Hány emberi sors, jelentős nagy élet, történelmet formáló személyiség pályafutása lendült a magasba és zuhant a mélybe. Ezek a nagy forradalmárok, hadvezérek és új császárok nagy karriert futottak, formálták az emberiség történelmét, de róluk lassan már

---

* Elhangzott Főton mennybemenetel ünnepén 1955. május 19-én.

2 Az igehirdetés alapigéjét és az igehirdetésben szereplő igehelyeket a Zászkaliczky Pál által használt Károli-féle fordításban közöljük (*Szent Biblia. Azaz: Istennek Ó és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Budapest, 1921, Brit és külföldi Biblia-társulat.). Az új fordítású Bibliában (*Biblia. Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése*. Magyar nyelvre fordította a Magyar Bibliatársulat ószövetségi és újszövetségi bibliafordító szakbizottsága. Budapest, 2010, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.) az alapigét így olvassuk: „Eredményes lesz szolgálóm munkája, magasra emelkedik, igen hatalmas lesz. Sokan csak eliszonyodtak tőle, annyira torz, nem emberi volt külseje, emberhez nem méltó volt alakja. De bámulatba ejt majd sok népet, királyok is befogják előtte szájukat, mert olyan dolgot látnak, amiről senki sem beszélt nekik, olyan dolgot tudnak meg, amiről eddig nem hallottak.”

csak a történelem poros aktái beszélnek. Vagy tudósok, fontos személyiségek, akik útjukat a mélyben kezdték el, de nagy kitartással, munkával, küldetésükben bizakodva harcoltak céljuk győzelméért, s így jutottak fel a magasba. Aztán őket is elfelejtette a történelem.

Az egyházi gondolkodás sokat beszélt valamikor a Krisztus útról úgy, hogy annak két nagy szakaszát állapította meg: a mélységét és a magasságát, megaláztatását és felmagasztaltatását. Megaláztatásához hozzászámította megüresíttetését: születését, szenvedését, a poklokra való alászállását is, felmagasztaltatásához feltámadását és mennybemenetelét. A Szentírás és a vele megegyező hitünk látása szerint Krisztus járta meg a legmélyebb utat, és ő részesült a legnagyobb magasságban. Ő részesült a legnagyobb megaláztatásban és a legnagyobb felmagasztaltatásban. Ezért beszélünk ma Krisztus felmagasztaltatásáról, amint az őt nagyon nagy mélységben éri, és igen nagy magasságba emeli.

Mennybemenetel ünnepe Krisztus felmagasztaltatásának ünnepe. Lehetetlen azonban erre az ünnepre gondolni nagypéntek nélkül. A két véglet, a megaláztatás és a felmagasztaltatás szélén ez a kettő áll: a kereszten kiterjesztett kezű Krisztus és a tanítványai felett áldó

Ő részesült a legnagyobb megaláztatásban és a legnagyobb felmagasztaltatásban.

---

kezekkel távozó Krisztus. Az ige is így beszél róla. Beszél arról a mélységről, amely iszonyatot kelt és utálatot támaszt, és a magasságról, amely ámulatba ejt.

Sokan iszonyodtak Krisztustól. Így látja előre a prófécia, de így beszél róla a passió története is. A kereszt nem ékszer és nem játékszer, nem dísz és nem ékesség, hanem iszonyatos kízóeszköz. Minden emberi fondorlattal kitalált gyötrő eszköznél borzalmasabb. Nincs glória, de van tövis, nincs hódolat, de van csúfolkodás, nincs tisztesség, de van szidalom, nincs szeretet, de van gyűlölet. Iszonyatos, félelmetes mélység ez! Az ember beleszédül, mint amikor a magasból a mélybe néz. Mintha nagy magasságból a mélységbe bocsátának alá olyan kötél, amely minden pillanatban kettészakadhat, hogy menthetetlenül halálot okozza.

Sokan utálattal fordultak el Krisztustól. Nem emberi ábrázatot mutatott szenvedő arca. A vér, a por, a veríték, a szenvedés torzító vonásai rémületet, visszataszító utálatot keltenek. Még jó, ha szánalmat keltenek, mint Jeruzsálem leányaiban, és könny hull a szemekből a szenvedő Krisztus láttán.

Ugyanakkor ámulatot is kelt a szenvedő Krisztus. Nem átkozódik, nem szid senkit. Nézd, a lator megtér, mert látja, hogy másokért és ártatlanul szenved. A százados megtér, mert ámulva hallja a másokért szóló könyörgését. A sokaság pedig mellét verve tér haza, mert megérti, hogy valami rendkívüli történt a Golgotán.

Testvéreim! A hit csodálkozással kezdődik. A kereszt titkának meglátása a hit forrása. Kettőt kell itt csodálni: saját bűneink mélységét, és az ennél is mélyebb isteni szeretetet. Hát lehet-e utálatosabb, visszataszítóbb Júdás csókjánál? Lehet-e ennél undorítóbb mélységbe zuhanni? Látod, hányszor cselekedtük meg ezt mi is?! Lehet-e nagyobb szeretet annál, mintha valaki az életét adja értünk? Látod, hogy a latorral, a pogány századossal együtt hányszor tapasztaltad

meg ezt, és a kereszt mégis kívül áll az életeden?! Lehet-e szájtátva megállni nagyobb csodánál, mint Isten üdvözítő szeretetének eme megtapasztalásánál, mégis hányszor feledtük el ezt?!

Igen! Krisztus számára az volt megaláztatásának legmélyebb pontja, hogy engem bűneimben kellett megkeresnie, aki mélyben voltam. De ha valakit a mélyből akar megmenteni valaki, még mélyebbre kell szállnia, hogy segíthessen. Krisztus tehát minden bűn mélységénél is mélyebbre ment, hogy megválthasson. A zsákoló munkásnak a zsák terhe alá kell hajolnia, hogy vállára vehesse, Krisztusnak bűnterhem alá kellett alázkodnia, hogy rajtam segíthessen.

Krisztus felmagasztaltatása ebből a mélységből indult el, ahol az ember iszonyodik, és utálat-tal fordul el bűneitől, de ahol ámulattal csodálja nagy szeretetét. Így kellett szenvednie – amint maga mondta el –, és innen kellett dicsőségébe elindulnia, hogy az általa nekem elkészített hely számomra is rendelkezésre állhasson. Senki olyan mélyen nem volt, mint Krisztus a kereszten, de senki olyan magasra nem emeltetett, mint Krisztus az Isten jobbára. Názáreti Jézus – írják nevét a keresztre, s ennek következtében adatott neki olyan név, mely minden név felett való földön és égen egyformán.

Krisztus felmagasztaltott, mennybe emeltetett. Az ige világosan beszél arról, hogy ezt a dicsőséget Isten adta neki. A bűnt, annak terhét, mi tettük a vállára, de dicsőségét az Isten adta. „Ímé, jó szerencsés lesz szolgám” (Ézs 52,13), bibliai értelemben: boldog. A sok lelki fájdalom és testi kín után, amit kénytelen volt elszenvednie, most boldogan láthatja, hogy nem hiába. Munkáját jó szerencsésen befejezte, nem végezte fiaskóval, sőt teljes győzelemmel. A kereszt nem a csőd, a fiaskó, az összeomlás jele, de a győzelemé a bűn, a sötétség és a kárhozat felett.

Magasságos lett Krisztus. Széke minden királyi szék felett való. Koronájának dicsősége minden királyi koronát túlél. Amikor az emberiség királyok trónját már csak a múzeumokban láthatja, a királyi koronákat pedig üveg alatt szemlélheti, trónja és töviskoronája még mindig dicsőséges lesz.

ezt a dicsőséget *Isten adta neki*

Krisztus felséges is lesz mindig. Ez a cím királyok címe volt. Ám az ilyen címek kimúlnak, helyettük más emberi nagyságokat dicsőítő címek jönnek divatba, és mennek ki a divatból, de ő felséges marad mindig. Királyok szájukat tátva, kezüket szájukhoz kapva csodálták a múltban és csodálni fogják az ő királyi felségét. Felség ő már a jászolban is, felség, amikor megáll betegség mellett, koporsónál, száradt kezűek és gutaütöttek előtt, de felség a kereszten is, felség a húsvéti sírban, amelyből kilépett, és felséges Isten jobbán is.

Krisztus dicső is, Ézsaiás fontosnak tartotta ezt a nyomatékos szót is hozzátenni, hogy nagyon dicső. Minden dicsőség az övé, ahogyan azt a miatyánk utolsó szavaival naponta elmondjuk: „[...] tied [...] a dicsőség mindörökké.” (Mt 6,13)

Igen! Isten felmagasztalta őt, az egekbe emelte. De nézd, búcsúbeszédében ő maga mondta: elmegyek, hogy helyet készítsek számotokra (vö. Jn 14,1). Nem önmagáért ment fel a mennybe, hogy bennünket a nyomorúság és a bűn völgyében, a kárhozat mélységében hagyjon, hanem azért, hogy helyet készítsen. Trónjához felmehetek én is, dicsőségében osztozhatom én is.

Áldozócsütörtöki evangélium ez! Én neki bűneimet adtam, hogy utálttá, rúttá legyen miattam, ő nekem dicsőségét adja, hogy életem és örök üdvösségem legyen. Nem csoda, hogy a tanítványok utána néztek, nem csoda, hogy gyermekei mindig sóvárognak utána. Nemcsak ő akarja, hogy mi, az ő szolgálói ott legyünk, ahol ő, hanem mi is részesülni szeretnénk az ő mennyei dicsőségében. Ámen.

Én neki *bűneimet adtam,
... ő nekem dicsőségét adja,*

Veni, Sancte Spiritus!
Reple tuorum corda fidelium
Et tui amoris in eis ignem accende.

Qui per diversitatem linguarum cunctarum
Gentes in unitate fidei congregasti!
Halleluja! Halleluja!

Jövel, Szentlélek,
töltsd be híveid szívét,
gyújtsd lángra bennünk szereteted
tüzét,
aki egyesíted egy hitben a népeket,
akik különböző nyelveken beszéltek.
Halleluja! Halleluja!

(ősi pünkösdi antifóna; in.: Dr. Jánossy Lajos: Az egyházi év útmutatása. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém, 2008. 40.)

„és lesznek egy testté” (1Móz 2,24)?

Virtuális kerekasztal-beszélgetésre hívtuk meg Baranka György lelkészt és Garádi Péter EBBE-elnököt, akiket arra kértünk, hogy beszéljenek a házasság bibliai értelméről, az egyházak korszellemnek való behódolásáról, a homoszexuális párok egyházi esketésének engedélyezéséről és arról, mi várható a mi egyházunkban ebben a kérdésben.

Az osztrák evangélikus egyház zsinata a közelmúltban fogadta el a homoszexuális párok házasságának egyházi megáldását. Miért jut el immár több egyház mai korunkban erre a döntésre?

Baranka György: Nem gondoltam volna, hogy ilyen hamar a szomszédunkban kopogtat ez a probléma. Egészen közelről nem érint a kérdés, nem volt még homoszexuális lelkigondozottam, bár van a gyülekezetem területén, akiről tudom, hogy az; ugyanakkor külön stúdiumot tartott számunkra Christl Ruth Vonholdt a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet lelkigondozó-képzésén a férfi és női homoszexualitás kialakulásáról, s ez azóta is meghatározó élmény számomra.

Legfőképpen két oka van annak, hogy ilyen döntésre jutnak az egyházak a meleg kapcsolatot tekintve. Az egyik az, hogy az egyház próbál megfelelni a világ elvárásainak. Sohasem az történik, hogy nagy tudású teológusprofesszorok bejelentik, hogy rájöttek, a házasság hagyományos bibliai értelmezése korhoz kötött, s ma már ez egyneműek között is rendjén van, s ezt követően az állam megengedi az ilyen „házasságot”, hanem fordítva: amikor az állam lehetővé teszi az egyneműek egybekelését, az egyház loholva igyekszik a világ után, s meg akarja áldani az ember akaratát. Rendesen az egyháznak kellene beáramolni a világba, s kovászként pozitívan hatni rá. Ebben az esetben viszont a világ mint rossz kovász szétzüllesztí az egyházat.

A másik ok pedig a Szentírás relativizálása. Saját fülemmel hallottam egy prédikációban, hogy a Biblia nem Isten szent ígéje. Miután a kisebbségi érzésben szenvedő egyház próbál megfelelni a világi *mainstream* áramlatoknak, a Szentírást átértelmezi, s a teljesen egyértelmű dolgokat is megkérdőjelezi. Ennek az irányzatnak a képviselői úgy gondolják, hogy a bajba került emberek – jelen esetben homoerotikus emberek – teljes elfogadását biztosítják ezzel, valójában cserben hagyják bajba jutott embertársait. Hiszen azt sugallják egy ilyen döntéssel: fogadd el magadat ilyennek, úgysem lehetsz más; miközben ezek az emberek szenvednek önmaguktól, s a legtöbb esetben segítséget várnak, de nem kapnak.

Garádi Péter: A kérdést olvasva két szó jutott eszembe: leválasztás, megfelelés.

Az egész ott kezdődött, hogy az egyház az egyik szélsőségből átcúszott a másikba: a pokollal, sáttánnal való naponkénti riogatásból és fenyegetésből (lásd: középkori egyház) az ő elhallgatásába. (Megjegyzés: tudok olyan magyar evangélikus gyülekezeti lelkészeztől, aki tagadja

---

az egyház loholva igyekszik a világ után.

---

a teljesen egyértelmű dolgokat is megkérdőjelezi

---

a sátán, ördög, ősi kígyó – nevezzük a Biblia alapján bárhogy – létezését, valóságát.) Tehát mindennek gyökere, eredete az az erő, az a szellemi hatalom, mely magát nem létezőnek hazudja. Mert ha nincs, akkor nem is munkálkodik. Számára ez az emberi vélemény a tökéletes, mert nem létezőként vagy relativizáltként hatni a legideálisabb.

az egyház az egyik szélsőségből átcsúszott a másikba

Az egyház és benne a keresztyének semlegesítésére – Jézus szavaival sótlanná, ízetlenné, olyanná tételére, ami már csak kidobásra való – az istenellenes szellemi hatalom két eszközzel él: leválasztás és megfeleltetés. A sorrend teljesen mindegy, mert a sátán oda-vissza „működteti”. Leválaszt, hogy megfeleltessen, megfeleltet, hogy leválaszthasson.

az Isten ellenes szellemi hatalom két eszközzel él: leválasztás és megfeleltetés.

Leválaszt az Isten akaratáról, tervéről, küldetésünkről, de végső soron szeretetéről, hogy megfeleltessen a világ elvárásainak, illetve megfeleltet a korszellemnek, hogy leválaszthassa az egyházat, a keresztyén embert arról

az Istenről, aki apostola révén ezt kéri: „Az Isten irgalmára kérek tehát titeket, testvéreim, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda testeteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek; és ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.” (Róm 12,1–2)

Nincs új a nap alatt, mert az ős ellenség szándéka mindig ez volt. Az ígélet földjére érkezett választott népet a pogány népek tengerébe akarta beolvasztani, azaz le- és elválasztani akarta Istentől; a megszületett keresztyén egyházat egyes zsidó gyökerű tagjai által a zsidó hagyományban, egyes pogányból lett keresztyének révén pedig a görög filozófiai gondolkodásban akarta felolvasztani. Még Péter apostol is megingott, amikor hol a zsidóknak, hol a pogányoknak akart megfelelni. Őt a megfelelési kényszerrel a Pál apostol által képviselt krisztusi „vonalról” akarta az a bizonyos szellemi erő leválasztani. Ezért olyan kemény Pál intése apostoltársa felé (Gal 2,11–14).

Miért jut el immár több egyház mai korunkban erre a döntésre? – szolt a kérdés. Itt egy fokozatot kell látnunk. *Az első lépés a csábítás.* Csábító népszerűnek lenni. Légy népszerű, mert ha nem vagy az, akkor elfordulnak tőled. Ha velünk fűjsz egy követ, akkor támogatunk. *A második lépés a támogatás megvonása.* „2018 nyarától csak olyan szervezetek igényelhetik a hagyományosan adható állami támogatást nyári táborok szervezésére Kanadában, amelyek elfogadják a liberális kormányzat alapelveit, köztük az abortuszhoz való »jogot«.

Ezzel a rendelkezéssel Kanada kormánya olyan, több évtizedes múlttal rendelkező keresztyén szervezetek működését lehetetlenítette el, amelyeknek köszönhetően nem (keresztyén) rászorulók ezrei tudtak tartalmas nyári kikapcsolódásban részesülni térítésmentesen” – írja a *Magyar Kurír*.¹

---

1 <http://www.magyardurir.hu/hirek/kanada-haromszulos-csalad-az-abortusz-kotelezo-elfogadasa-kereszteny-egyetem-alapitasanak-tilalma> (letöltve: 2019. május 22.).

A harmadik lépés a kirekesztés. Kanada legfelsőbb bírósága egy másik történelmi jelentőségű ítéletet hozott: ennek elszenvedője egy evangéliumi keresztyén egyetem, mely jogi fakultásának akkreditációját megtagadták, mert az egyetem szabályzata a hallgatóktól a bibliai alapú erkölcsi nézetek iránti szándékot fogalmazza meg az LMBTQ felfogásával szemben. *A negyedik lépés az üldözés.* Tudunk már arról, hogy itt, Európában (Svédország, Svájc) jogi eljárás, bírósági ítélet és felfüggesztett börtön alakjában üldöztetést szenvedtek már el lelkészek, lelképásztrok, mert egynemű párok „házasságát” nem áldották meg. Az üldöztetés először gúnyolódással kezdődik, majd jönnek a keményebb eszközök és idők.

Miért jut el immár több egyház mai korunkban erre a döntésre? – szölt a kérdés. Az az egyház, amelyik ilyen döntésre jut, a Krisztus-követést egy terméknek tartja, a termékét pedig vonzóvá, kívánatossá szeretné tenni. Ez egy hamis Krisztus-képből ered. Az Úr azonban az is-is helyett vagy-vagyot vár el, akár az üldöztetés vállalásával is. „Tudok cselekedeteidről, hogy nem vagy sem hideg, sem forró. Bárcsak hideg volnál, vagy forró! Így mivel langyos vagy, és sem forró, sem pedig hideg: kiköplek a számból.» (Jel 3,15–16)

Mit tanít Isten igéje a házasságról?

G. P.: Látszólag messziről kezdem a választ. Nagyon szeretem a következő bibliai szakaszt: „Fülöp így szölt hozzá: »Uram, mutasd meg nekünk az Atyát, és az elég nekünk!« Jézus erre ezt mondta: »Annyi ideje veletek vagyok, és nem ismertél meg engem, Fülöp? Aki engem lát, látja az Atyát. Hogyan mondhatod te: Mutasd meg nekünk az Atyát? Talán nem hiszed, hogy én az Atyában vagyok, és az Atya énbennem van? Azokat a beszédeket, amelyeket én mondok nektek, nem önmagamtól mondom; az Atya pedig bennem lakozva viszi végbe az ő cselekedeteit. Higgyetek nekem, hogy én az Atyában vagyok, és az Atya énbennem van; ha pedig másért nem, magukért a cselekedetekért higgyetek!«” (Jn 14,8–11)

„Aki engem lát, látja az Atyát» – mondja Jézus (Jn 14,9). Azt is mondhatná: aki engem hall, az Atyát hallja, aki az én szavamat érti, az Atya szavát érti. Így, Jézuson keresztül, egy fajta „Jézus-szemüvegen” át látom és értem az Ószövetséget, az Ószövetségben önmagát kinyilatkozató Istent. Ezért nem Mózes első könyvénel kezdem a választ a feltett kérdésre, hanem Máté evangéliumából idézek: „Ekkor farizeusok mentek oda hozzá, hogy kísértsék, és megkérdezték tőle: »Szabad-e az embernek bármilyen okból elbocsátania a feleségét?« Ő pedig így válaszolt: »Nem olvastátok-e, hogy a Teremtő kezdettől fogva férfivá és nővé teremtette őket?« Majd így folytatta: »Ezért hagyja el a férfi apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez, és lesznek ketten egy testté. Úgyhogy már nem két test, hanem egy. Amit tehát az Isten egybekötött, azt ember el ne válassza.« Erre azt mondták neki: »Akkor miért rendelte el Mózes, hogy aki elbocsátja a feleségét, adjon válólevelet neki?« Jézus így válaszolt nekik: »Mózes szívetek keménysége miatt engedte meg, hogy elbocsássátok feleségeteket, de ez kezdettől fogva nem így volt.«” (Mt 19,3–9)

Amikor Jézust a házassági elválásról provokálták a farizeusok, elmondta, hogy mi volt Isten akarata, szándéka a házasság teremtésével. És itt a teremtésen van a hangsúly ugyanúgy, mint

minden olyan esetben, amikor az Isten teremt. Teremt világot, mennyet és földet, láthatatlant és láthatót, élettelen és élő, embert férfinak és nőnek, és számukra a házasságot.

De mivel nincs új a nap alatt, lám, kétezer évvel ezelőtt is – mint ma – az embert nem az foglalkoztatta, hogyan tágíthatja a határokat, hanem igazából az, hogy ő határozza meg azokat. Jézus ezt tudva kétszer is elmondta, hogy „kezdettől fogva” (Mt 19,4) mi volt Isten akarata, mit teremtett.

Amikor Jézus a kezdetekre hívta fel a figyelmet, arra is próbálta rávezetni hallgatóinak, köztük az őt provokáló ellenfeleinek, figyelmét, hogy Isten igen jót teremtett. „És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó.” (1Móz 1,31) A bűneset nemcsak arról szólt, hogy a teremtmény Teremtő akart lenni, hanem arról is, hogy a gonosz lélek elültette az emberbe, hogy amit Isten teremtett, az nem jó: „Majd én megmutatom, hogy a teremtés mikor lenne jó, vagyis milyen, amikor én teremtek. Nem jó, hogy Isten férfivá és nővé teremtette az embert, amikor akár több mint hetven transznem, vagyis úgynevezett köztes nem is elképzelhető. A lehetőségeket szűkíti az Isten, amikor csak férfiról és nőről beszél. Ha pedig szűkít, akkor a szabadságomban korlátoz. Majd teszek róla, hogy ne így legyen. Nem jó, hogy a házasságot az Isten teremtette – egyébként ezt is csak a papok találták ki –, meg az sem, hogy ebben is korlátokat szabott. Majd én, az ember, teremtek házasságot, sokkal szélesebb szabadsággal: férfi férfival, nő a nővel, az egyre növekvő számú transznemű egyike a másikkal – egyelőre. Később akár ember állattal és/vagy élettelen tárggyal. Majd ezt is legalizáljuk. Legyen időszakos a házasság intézménye, melyet lehet egy hétre, három hónapra, öt évre stb. kötni. Utána lejár, mint a mosógép garanciája. Szabadságomban vagyok korlátozva akkor is, ha egy nő és egy férfi házassági szövetségéről beszél az Isten. Nyissuk ki ezt a zárt rendszert, és alkossuk meg a nyitott házasságot! Legyen ez is jogilag szavatolva! És így lesz (van) egy szép, új, Isten nélküli világ. Hurrá!”

Ha már most kompromisszumokat köt az egyház, és engedelmesen meghajol a világ előtt, mit fog tenni akkor, ha a most még szürreálisnak gondolt vélemények bebocsátást követelve dörömbölnek az ajtaján, később pedig be is törnek azt?

Mit tanít Isten igéje a házasságról? Azt tanítja, hogy Isten teremtette a házasságot, vagyis a házasság egy isteni intézmény, isteni alkotás. A házasság nem független a férfivá és nővé teremtett embertől, mert számukra teremtette. Egy férfi és egy nő házassága Isten ajándéka, mely által Isten nem korlátozza az embert, hanem kiteljesíti. A házasságban a férfi és a nő egy szövetség kedvezményezettje. A házasságban a férfit és a nőt nem a pap vagy az anyakönyvvezető köti egybe, hanem Isten. Amikor a házasságot a Lélek a szent írókon keresztül az Isten és ember, Isten és egyház példájává emeli, akkor egyben a férfi és nő közötti házas kapcsolatot – az emberi kapcsolatok között – *kivételes, egyedüli, különleges és megszentelt* köteléknek tartja.

B. Gy.: A házasság Isten igéje szerint egy férfi és egy nő kapcsolata. „Ezért a férfi elhagyja apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez, és lesznek egy testté.” (1Móz 2,24) Ez egy életre szóló életközösség.

A házasságban a férfi és a nő egy szövetség kedvezményezettje.

Jegyeseknek szoktam magyarázni, hogy amióta különvált az állami és egyházi anyakönyvezés (1894. évi XXXI. törvény), az egyházi esküvő önmagában jogilag nem érvényes. Viszont tartalmilag mennyivel több az egyházi esküvő a jogilag érvényes és szükséges polgári házasságkötésnél! Tudniillik az államot nem érdekli, hogy szereti-e a két fél egymást. Az egyházi esküvőn ez a feltétel, erre rákérdezőnk. Vagyis a házasság férfi és nő szeretetközössége. Az államot nem érdekli, hogy milyen rend szerint éli meg, és meddig tartja fenn a pár ezt a közösséget. Mi rákérdezőnk erre: „Akarsz-e vele Isten rendje és ígéje szerint házasságban élni, míg a halál tőle Isten akaratából el nem választ?”² Vagyis a házasság egy férfi és egy nő Isten rendje szerinti, élethosszig tartó szeretetközössége.

És maga az eskü is mérhetetlen pluszt jelent! Ugyanis megkérdezzük: „Kész vagy-e mindezt esküvel is megerősíteni?”³ Így Isten tanúul és segítségül hívjuk erre az útra, mert erőnk feletti ez az út. Az ő kegyelme nélkül nem járható végig. Tehát a házasság egy férfi és egy nő Isten rendje szerinti, élethosszig tartó szeretetközössége, melyhez szükség van Isten támogató szeretetére.

Pál apostol azt is elmondja, hogy titok a házasság, mert Krisztus és az egyház kapcsolata ábrázolódik ki benne (Ef 5,32). A Szentírás Krisztusról mint vőlegényről, s rólunk, egyházaról mint menyasszonyáról beszél, s azt tartja szükségesnek, hogy a nő engedelmeskedjen férjének (tekintse támaszának, bízva magát rá – tehát itt nem despotizmusról van szó, hiszen az egész szakasz a kölcsönös, Krisztusban való engedelmességgel kezdődik!), a férfi pedig szeresse a feleségét, úgy, ahogy Krisztus az egyházat. Vagyis legyen önfeláldozó, saját érdekeiről lemondó. Mivel Pál azt mondja, hogy nagy titok ez, s ezt pedig Krisztusról és az egyházzal mondja, azt lehet mondani, hogy egy párkapcsolatban kiderül, hogy milyen az Istennel való kapcsolatunk. S az istenkapcsolatunk kiábrázolódik párkapcsolatunkban.

A héberben a férfit így mondják: IS; a nő pedig így hangzik: ISÁH. Raj Tamás rabbi arra hívja fel a figyelmet, hogy a két héber szó tekintetében két betű eltérés van. Az első szó egy plusz jod betűt, a másik egy plusz hé mássalhangzót tartalmaz, melyeket, ha egybeolvasunk, kiadja a héber JÁH, vagyis Úr istennevét. Magyarul: férfi és nő között az összekötő kapocs az Úristen, aki a házasság intézményét kitalálta, megalkotta.

Ugyanakkor ha elveszük ezt a két betűt a héber férfi és nő szavakból, vagyis kivesszük az Úr nevét, akkor nem marad más – mind a két szóban – mint az ÉS héber szó, ami tüzet jelent. A

---

egy férfi és egy nő Isten rendje szerinti, élethosszig tartó szeretetközössége.

---

egy párkapcsolatban kiderül, hogy milyen az Istennel való kapcsolatunk.

---

2 *Evangélikus istentisztelet. Kazuális, szentelő és áldó szolgálatok.* „Nullverzió”. Budapest, 2011, Luther Kiadó, 46. https://liturgia.lutheran.hu/evangelikus-istentisztelet-2013-liturgikus-koenyv-ii/04_hazassag_megaldasa.pdf/view (letöltve: 2019. június 4.).

3 *Evangélikus istentisztelet...* (2. jz.), 46.

rabbi szerint ez arra figyelmeztet, hogy ha nem Isten rendje szerint élünk a házasság ajándékával, vagyis kimarad belőle az Alkotó, akkor nem marad más, mint a tűz, a szenvedés, a leégés.

Azokban az egyházakban, ahol elfogadták a homoszexuális párok házasságát, azt a véleményt hangoztatják, hogy akár vállalja egy lelkész az ő esketésüket, akár nem, mindenképpen Isten ígéje szerint cselekszik. Lehet-e különböző módon érteni Isten ígését: úgy is, hogy vállalható a homoszexuális párok egyházi esketése, és úgy is, hogy nem?

B. Gy.: Természetesen nem lehet így is, úgy is értelmezni Isten ígését. Különösen egy olyan kérdésben nem, ami annyira egyértelmű még nem keresztyének számára is. Talán minden a relativizálással kezdődött. Sokak számára a Biblia is relativizálható. Egy ókori eretnek, Markion volt az első (Kr. u. 85–160 körül), aki nem tudta integrálni az Ószövetség és Újszövetség istenképét, s azt gondolta, hogy más az

nem lehet *így is, úgy is értelmezni*
Isten ígését.

ószövetségi Isten és más Jézus Krisztus Atyja, s ezért csak Lukács evangéliumát és a páli leveleket fogadta el ihletettnek. Ma is számos teológus válogat az igék között, s érzi magát felhatalmazva arra, hogy kiválogassa a számára elfogadhatót. Sokszor Istennek a bűn fölött kimondott ítéletét, az ő igazságának az érvényre jutását nem tudják elviselni. A másik probléma, hogy nem tudják elfogadni, összeegyeztetni a szenvedést egy szerető, mindenható Isten képével, aki annyira hatalmas, hogy tervét nemcsak, hogy nem tudja áthúzni egy borzasztó tragédia, hanem még a megvalósulását is előmozdíthatja. Ahogyan énekeljük is: „Pokol hatalma is feléd segít” (EE 356). Mindezekből egy „hasításos” istenkép jön létre, hiszen vagy Isten szeretete, irgalma, vagy az ő ítélő, igazságot követelő volta hasad le erről a képről. S ha innentől kezdve úgy magyarázzuk a Szentírást, hogy Isten már megváltozott, már nem azzal találkozunk, aki ezt vagy azt mondta, akkor simán lehet úgy értelmezni, hogy az egyneműek kapcsolata ma már elfogadható. Ha azonban tartjuk magunkat a lutheri írásmagyarázati elvhez, miszerint a Szentírás önmagát magyarázza (*sacra scriptura sui ipsius interpretans*),⁴ akkor nem juthatunk ilyen kifacsart értelmezéshez. Hasonló módon változott a homoszexualitás megítélése a pszichiátriában. Nemrég még betegségnek diagnosztizálták, majd 1973-ban vették ki a DSM-ből (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders / Mentális rendellenességek körmeghatározó és statisztikai kézikönyve*). Azonban a jelenséget átfogóan vizsgálva látható, hogy számos problémával szignifikánsan magasabb arányban kénytelenek szembenézni az érintett embertársaink. Jóval magasabb közöttük a *borderline* személyiségzavar, az öngyilkossági késztetés, a különféle neurózisok. Csak segítséget nem kapnak, mert azt mondják nekik: el kell fogadniuk, hogy ők így működnek.

G. P.: Gyerekkoromban hallottam egy anekdotát. Az egyszerű embert megkérdezték, hogy milyen idő lesz holnap. Azt válaszolta, hogy ha a nap veresen áldozik, az idő szép lesz, avagy megváltozik. Lehet ilyen is, lehet olyan is, mindenképpen igaz lesz, amit mondott.

⁴ D. Martin *Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe*. H. Böhlau, Weimar, 1883–. 7:97.20–24

Az Isten igéjéből ne csináljunk már egyszeri ember „bölcességét”! Ha ide jutunk, akkor azt olvasunk, hallunk ki belőle, amit akarunk.

De hogyan és mikor jut idáig az egyház, hogy Isten szavával támaszt alá ezt is, meg azt is? Akkor és úgy, ha missziót végző, evangéliummal szolgáló egyházból szolgáltató egyház lesz. A szolgáltató egyház a társadalomban felmerülő vélt igényeket válogatás nélkül kielégíti, míg a szolgáló egyház a Szentlélek által valós szükségleteket ismer fel, és azokban találja meg szolgálatának területeit. A szolgáló egyház evangéliummal szolgál a kórházakban (egészségügy), oktatásban (óvodák, iskolák), börtönökben (börtönmisszió) stb. A szolgáltató egyház az ajtaján zörgető minden igényre ajtót nyit, és válogatás nélkül kiszolgálja azokat.

ha missziót végző, evangéliummal szolgáló egyházból szolgáltató egyház lesz.

Mi készíteti az egyházat a szolgálatásra?

Több mint 200 éve, a felvilágosodás óta Európában a népességyarapodás arányát nem követi az egyház létszámbeli gyarapodása. Mára pedig abszolút fogyás regisztrálható.

Az evangéliummal szolgáló egyház is reagál a jelenségre, és igei alapokra építve és azok megőrzése mellett új missziós ágakat nyit. Gondoljunk a katolikus egyház városmissziójára, a szenvedélybetegek között végzett misszióra, az Evangéliumot Minden Otthonba Alapítvány missziójára és így tovább!

A szolgáltatóba torzult egyház is keresi a lélekszámfogyásra a megoldást. Ám tévesen abban véli azt megtalálni, hogy a világlélek és korszellem provokációira – melyek persze nem tűnnek provokációnak – igent mond. „A keresztyének és a keresztyén egyház kötelessége, hogy...”; „A szeretetet hirdető egyháznak meg kell tennie...”; „Az egyház nem teheti meg azt, hogy...” – szólnak a provokációk kívülről. (Megjegyzés: egy 480 fős településen élek, de ilyeneket a környezetemből hallok. Honnan veszik? Hallják médiából, látják filmekben, olvassák könyvekben.)

Az egyház tehát igent mond a provokációkra. Az egyik európai ország nagy egyházában egy adott gyülekezet területén élő személy, pár, ha az egyház szolgálatására igényt nyújt be, akkor annak a gyülekezetnek és papjának azt teljesítenie kell, nem mondhat nemet. Ha homoszexuális pár jelentkezik a házasságkötés igényével, akkor – az elmúlt évtizedekben meghozott egyházi törvények alapján – nem lehet visszautasítani. Lelkiismereti okokra hivatkozva sem. Másról még vissza lehet utasítani, de világosan látszik, hogy nem sokáig. Mert ez egy közties, „beetetéses” állapot. Ahogy egyes országokban az abortuszt sem utasíthatja vissza állami kórházban dolgozó orvos.

A helyzet kínos voltát a szolgáltató egyház is látja. Kellemetlenül érzi magát. Ezt az érzést azzal próbálja elkerülni, hogy a szolgálatát bibliai mázzal önti le. Látva az evangéliummal szolgáló, missziót végző egyház igei alapjait, a szolgáltató egyház is igei alapra akarja helyezni szolgálatát.

Bibliaórai csoportjainkban volt egy sorozat: *Hitünk alapjai*. Amikor Luther Mártonnak *A nagy kátéja* alapján a tízparancsolathoz értünk, sarkosan azt fogalmaztuk meg, hogy a tízparancsolat nem arra való, hogy betartsák. A tízparancsolat egy tükör, melybe belenézve az ember elszőrnyed elveszettségén, azon, hogy nem tudja betartani. Jézus a törvény magyarázatával

a végtelenségig fokozza azt, hogy kilátástalan és reménytelen törekvés a törvényt betartani (vö. Mt 5,17–48). Ezzel az a célja, hogy „[j]áruljunk [...] a kegyelem trónusához, hogy irgalmat nyerjünk, és kegyelmet találjunk” (Zsid 4,16), azaz elveszettségünket látva fussunk a golgotai kereszthez.

Valljuk be őszintén: ez az, amit a sátán nem akar! Nem akarja, hogy a törvény és az evangélium, az ítélet és a kegyelem szerves egységben legyen. Nem akarja, hogy a kegyelem össze legyen kapcsolva az ítélettel, az evangélium a törvénnyel, és fordítva.

Ha azonban az isteni „megoldástesten” amputációt hajtunk végre, levágva a törvényt és az ítéletet, akkor az ember számára eltervezett isteni megoldás járasképtelen, vagyis működés-képtelen lesz. És ez az ellenség igazi célja!

A szolgáltató egyház a törvényt hígítja fel, teszi relatívvá, szelektál belőle. Egy lelkész azt mondta, hogy ő soha nem beszél a törvényről, a bűnről és az ítéletről, csak a kegyelemről, mert az előbbieket emlegetésével elriasztjuk az embereket a templomtól. Egy másik – éppen a homoszexuális párok megáldásával kapcsolatban – mondta, hogy ő már „meghaladta” Mózeset és Pál apostolt.

Ha a törvény és az ítélet felhígult, nem kell komolyan venni. Marad a kegyelmes, szerető Isten, akiről olyan sok ígét lehet találni és ezekkel mindent meg lehet magyarázni. Ezzel pedig vonzó, sőt mi több, népszerű lehet az egyház, és talán a fogyás is csökkenthető.

Nem kell magyarázni, hogy ezzel mennyire becsap bennünket a sátán. Így ugyanis éppenséggel felgyorsul a fogyás, és az egyház mélyrepülésbe kezd, mert feladta azt az alapját, miszerint szolgálatát nem a világ, hanem egyedül Isten határozhatja meg.

Ha a törvény és az ítélet felhígult, nem kell komolyan venni.

Vajon a mi egyházunkba is megérkezik majd ez a probléma? Milyen hatással lesz a lelkészi karra és egyházunk népére? Mi is követjük majd az osztrák és más evangélikus egyházak példáját?

B. Gy.: Szerintem meg fog érkező ez a kérdés. A Pew Kutatási Központ hároméves (2016–18) adatgyűjtéséből merítek: Ausztriában 72% támogatta az egyneműek egybekelését. A skandináv államokban még magasabb a melegházasságot támogatók aránya, több országban bőven 80% fölött van. Magyarországon ez még „csak” 27%. Van még valami, ami lassítja a negatív tendenciát: egyértelműen keresztyén értékeket valló kormány irányítja az országot. Mivel az egyháznak követnie kell az állami törvényeket, addig nem kell tartani az egyneműek házasságának az elfogadásától, amíg erre nincs mód a világi jog szerint. Ugyanakkor bármikor történhet fordulat, s akkor elképzelhetőnek tartom azt is, hogy a kisebbség ráerőlteti majd „progresszív” nézeteit a többségre is. Ez nyilvánvalóan szakadást fog előidézni már egyébként is kicsiny egyházunkban. Határozottan elindulunk a népegyházi létből a hitvalló egyház felé. Ebben viszont én Isten tervét látom megvalósulni. Ne felejtjük el, nem kellene annyit sópánkodnunk, hiszen „[p]okol hatalma is feléd segít” (EEÉ 356). Minden bizonnyal azok, akik szeretnének valami tisztát, igazat, hamisítatlant kapni, azok elkezdik keresni majd az Urat. Minél mocskosabb lesz a világ, annál inkább

fogják keresni ezt a másságot! Mert ez lesz az igazi másság! Nyugaton már vannak olyan tapasztalatok, hogy nem azok az egyházak, gyülekezetek növekednek, ahol a bűnt relativizálják, a Bibliát megnyirbálják, a hitvallásokat elvetik, hanem éppen azok, amelyek ragaszkodnak a régi értékekhez, a tradícióhoz, s nem a szó külsődleges értelmében, hanem a tartalmában. Meg kell említenem azt is, hogy van egy szervezet, mely már nemzetközi szinten képviseli azt, hogy a melegeknek is szükségük van segítségre, s nem lehet őket magukra hagyni. Az IFTCC (*International Federation for Therapeutic and Counselling Choice* – Terápia és Tanácsadás Szabad Választása Nemzetközi Föderációja) így fogalmaz: „Mi támogatjuk az LGBT közösség (leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű emberek) méltóságát, de különböző okoknál fogva vannak, akik nem akarnak homoszexuális életet élni, és nem akarnak született nemüktől eltérni. Legyen az vallásos, családi vagy szexuális egészségi ok, vagy egyszerűen azért, mert nem kedvelik ezt az életstílust, mindenkinek joga van ahhoz, hogy eldöntse, hogyan élje életét.”⁵ Neves pszichológusok, pszichiáterek végzik gyógyító tevékenységüket ebben az irányban, de természetesen csak annak nyújtanak segítséget, aki igényli azt. Hazánkban Christl Ruth Vonholdt tartott a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetében előadásokat a férfi és női homoszexualitás kialakulásának valódi, pszichés hátteréről. Ő a *Deutsches Institut für Jugend und Gesellschaft* igazgatója, ahol elmondása szerint a hozzájuk fordulók 30%-ában teljes változást tapasztalnak a szexuális identitás terén, vagyis ennyien válnak képessé arra, hogy heteroszexuális életet éljenek. További 30%-nál jelentős változás figyelhető meg. Én is ott lehettem ezeken az előadásokon mint lelkigondozó hallgató, s már két alkalommal vettem részt Vonholdt asszonynak ebben a témában szervezett magyarországi konferenciáján. Megjegyzem, ezek a konferenciák félig titokban szerveződnek, mert a *mainstream* pszichológiai irányzat tüntetésekkel igyekszik lehetetlenné tenni a tevékenységüket. Ez azért fontos, mert ezeken a konferenciákon jelennek meg azok a katolikus, református, baptista, evangélikus lelkészek, hitoktatók, apácák stb., akik szeretnének összefogni, hogy minél később törjön be egyházainkba ez a probléma. Ugyanakkor segítséget tudunk nyújtani egymásnak, hogyha megkeresnek minket ezzel a kérdéssel küszködő felebarátaink, hittestvéreink. Az IFTCC konferenciái jelenthetnének egy komoly bázist, ahol ökumenikus összefogás valósulhat meg ezen a téren!

G. P.: Mivel ez több kérdés – bár összefüggnek –, célszerű külön válaszokat keresni mindegyikre.

Az első kérdésre a rövid válasz: Miért, nincs már itt? A hosszabb válasz: Ha a ma érvényes és használatos *Agenda*⁶ vagy liturgikus könyv⁷ esztétikai szertartásszövegeit olvassuk, vagy ha a még

szeretnének összefogni, hogy minél később törjön be egyházainkba ez a probléma.

5 <https://iftcc.org/hu/rolunk/> (letöltve: 2019. május 23.).

6 Pröhle Károly (szerk.): *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára*. Budapest, 1996, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya.

7 *Evangélikus istentisztelet...* (2. jz.). <https://liturgia.lutheran.hu/evangelikus-istentisztelet-2013-liturgikus-koenyv-ii> (letöltve: 2019. május 23.).

egyházias egyházi – bár fogyó – közvélemény ritkán megszólaló szavait hallgatjuk, olvassuk, akkor azt mondhatjuk, hogy „ez a probléma” még nincs az egyházunkban, még nem érkezett meg.

Az ökológiában, hogyha egy adott területen új faj jelenik meg – mondjuk a már laikus közvélemény által is ismert kínai katicabogár, mely a hazai hétpettyeset mára kiszorította –, szakmáig akkor is jelenlévőnek tartják ezt a fajt, ha még csak hébe-hóba fordul elő, mert tudják, hogy ebből invázió lesz. Az ökológusok ugyanis nem hiszékenyek, és nem áztatják magukat!

Ebből következik, hogy ha az elmúlt tizenöt évben a témában időről időre felmerülő internetes vitákra és benne egyes megszólalóknak bizonyos nyugati- vagy észak-európai egyházi véleményekre hajazó gondolataira vagy egyes egyházi vezetőknek az egyházi sajtóban is megjelent, félreértésre okot adó nyilatkozataira, cikkeire gondolok – mondjuk például egy-egy skandináv egyházban tett látogatás után –, akkor azt kell mondanom: bizony „ez a probléma” már jelen van egyházunkban. De ahogy lenni szokott, az egyik probléma – miért ne neveznénk bűnnek? – szüli a másikat. Ugyanis az említett megnyilvánulások alapján kimondható, hogy a homoszexuális párok egyházi megáldása vagy a heteroszexuális párokkal egyenértékű egyházi házasságkötése nemcsak a nickelsdorfi (miklósfalvi) már nem létező határállomásig érkezett meg, hanem egyes lelkészek és egyháztagok fejében, szívében, ki nem mondott szándékában már itt is van. E szándék pedig rögtön megszülte a gyermekeit a ma még elutasító többségben: a hiszékenységet és az önáltatást. A megengedők, elfogadók, sőt támogatók pedig a háttérben végzik a terep előkészítését a térnyerésre.

A második kérdésre azt tudom válaszolni, hogy a kérdés teljes jó szándékkal azt feltételezi, hogy létezik közös lelki, teológiai alapokon álló lelkészi kar és az egyháznak egységes lelkiségű népe. Sajnos azonban csak adminisztratív szinten van ilyen. A tanításban és a teológiai gondolkodásban (nem a kegyességi irányzatokról beszélek) olyan nagy különbségek vannak, hogy az elképesztő. Mivel a tanítás tisztaságán nem örökdik senki, ezért az a kairói közlekedésre hasonlít (ahol csak papíron létezik a KRESZ, különben mindenki úgy közlekedik, ahogy akar), nem pedig a zürichire. Igaz, vannak közös hitbeli és teológiai alapokon álló lelkészi, egyháztagi csoportok, de ez egyáltalán nem igaz a lelkészi kar egészére és az egyház népére.

E hosszú bevezető azt szolgálta, hogy eloszlassuk azt a tévhitet, hogy a lelkészi karra és az egyház népére egységes hatással lesz, amikor – nem megérkezik, hanem – felszínre kerül „ez a probléma”, vagyis az azonos nemű párok egyházi megáldása, házasságkötése.

Egy szó, mint száz, a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészeire és népére *megosztóan* fog hatni, amikor ez a kérdés a felszínre kerül. A dolog pikantériája, hogy mindenhol a világban, és a privát nyilatkozatok szerint egyházunkban is, pont a megosztottságot akarják elkerülni, amikor a mai trend elfogadtatása után az ellenzőket csitítják, és azzal érvelnek, hogy „ugye te is az egyház egységét akarod testvér? Éljen egymás mellett barátságban a két irányzat és akkor újabb bizonyosságát adjuk annak, hogy egyházunk milyen színes és befogadó.”

Így azután lesz majd két nagy csoport és egy kicsi: egyet nem értők, egyetértők és a „nekik mindegy” társaság. Persze a csoportokon belül lesznek alcsoportok. Például az egyet nem értők között ilyenek:

- nem értek egyet, de nem is emelem fel a szavam, mert jobb a békesség;
- nem értek egyet, de az egyház egységének látszatát kifelé fenn kell tartani;
- nem értek egyet, nem is fogom a gyülekezetemben bevezetni, de a kolléga azt csinál, amit akar, mert ahogy az én gyakorlatomba ne szóljon bele senki, én sem szólok bele a másikéba;
- nem értek egyet, de addig, amíg kötelezővé nem teszik, nyelek egyet, és tudomásul veszem, hogy korunkban ilyen egyházban kell szolgálnom és munkámmal a családomat fenntartanom („»[k]apálni nem bírok, koldulni szégyellek«” [Lk 16,3]);
- nem értek egyet, de várok, hova fog ez kisülni, hátha csak kilengett az inga, és majd megindul a másik irányba;
- nem értek egyet, sőt határozottan ellenzem, de ezt egy válságos helyzetnek tartom, amikor nem szabad, nem etikus elhagyni az egyház zátonyra került hajóját, inkább bent kell a megtévedtek (zátonyra kerültek) felé szolgálni;
- nem értek egyet, és ezért formálisan elhagyom az egyházat, ugyanis az az egyház hagyott el, amelyik már nem az, amibe beleszülettem, amiben nevelkedtem, megtértem, elköteleződtem és szolgáltam.

E cikk kereteit már ez is meghaladta, ezért a másik két csoport tagoltságát hagyom az olvasó fantáziájára.

A harmadik kérdés eszembe juttatja az 1973-as arab–izraeli háborút és következményét, az olajárrobbanást. Akkor hallottam először politikusainktól, hogy Magyarországra ez nem fog begyűrűzni. 2008 szeptemberében a Lehman Brothers globális pénzületi cég csődbe ment. Az első magyarországi nyilatkozatok arról szóltak, hogy ez amerikai probléma, nem fogja Európát érinteni, Magyarországra pedig végképp nem fog begyűrűzni. De hát ez a fránya begyűrűzés...

A nyugati, legutóbb pedig az osztrák képlet azt mutatta, hogy az egyház szolgáló módon követi az államot, az állam pedig a korszellemet. Amíg Magyarországon az alkotmányban marad, hogy a házasság kizárólag egy férfi és egy nő között jöhet létre, addig az egyház nem valószínű, hogy „balról fog előzni”. Különösen akkor, ha ettől a mai államtól anyagilag ennyire függ. Erre mondják, hogy nem időszzerű a kérdés felvetése.

Egy politikai és ideológiai kurzusváltás azonban sok mindent a felszínre hozhat az egyházban is. A támogató vagy megengedő hangok állami hátszél esetében felerősödhetnek. Kivéve, ha...

az egyház *szolgáló módon követi az államot, az állam pedig a korszellemet.*

Kivéve, ha az egyházban, a gyülekezetekben, az egyháztagok életében komoly és nagy létszámokat érintő ébredés indul el. Ahogy a XIX. századi finn ébredés a társadalmi méretű alkoholisztust, a XX. század végi dél-afrikai zulu ébredés a társadalmi méretű bűnözést állította meg, úgy egy ébredés a Magyarországi Evangélikus Egyházban a korszellem diktatúrájának állhat az útjába. A tömeges visszafordulás a kereszt Krisztusához „elfüstpöli” a ma még (most már) nyomasztó problémát.

(Olvasóink véleményének szívesen helyet adunk lapunkban.)

Az ökumené határai? A felekezetek között megvalósuló úrvacsorai közösség lehetősége és lehetetlensége 1. rész

1. Sajátos kihívás

Közhelyszerű megállapítás, hogy a magunk mögött hagyott XX. század az egyház szempontjából az ökumené évszázada volt. A század végére legalábbis megszokottá, természetessé vált a különböző felekezetek közös ünneplése, még ha ez esetenként pusztán formális udvariaskodással vagy az ökumenikus imahetek rutinszerű megtartásával is szűrül. Élő gyakorlat a vegyes felekezetű párok házasságának közös liturgia keretében történő megáldása, noha e mögött itt-ott méltatlan presztízsharcot is észlelhetünk. Egyre gyakrabban használjuk szükséghelyzetben egymás templomait istentiszteleti célból, bár az is előfordul, hogy ezt az együttműködést olykor kínosnak érezzük. Számos örvendetes jele és gyümölcse van a keresztyén felekezetek közeledésének, egymás testvéri elfogadásának, és – legalábbis emberileg nézve – kevés esélye van annak, hogy ez a folyamat a jövőben teljesen visszajára forduljon. Ám éppen a kedvező benyomások azok, amelyek egy-egy területen felnagyítják a hiányosságokat, és megmutatják, hogy mi mindennel maradtunk még adósok ökumenikus összefüggésekben. Ezekről szólva pedig az egyik legszembetűnőbb jelenség – hiszen a keresztyén hitgyakorlat sarkalatos kérdéséről van szó – a közös úrvacsorai ünneplés, illetve leginkább annak a hiánya, a különböző hitvallású keresztyén közösségek közötti intercommunio kérdése. Ebből a szempontból nemcsak az ökumené törekénységére döbbenhetünk rá, de azt is tapasztaljuk, hogy egy-egy esetben fájó sebeket is ejt némelyeknek a hitén az úrvacsorai közösség hiánya, netán annak kifejezett tiltása ugyanúgy, mint az olykor talán megfelelő teológiai alap nélkül gyakorolt intercommunio.

A probléma azért olyan izgalmas, mert az úrvacsora szentsége eredendően az egyház egységének szentsége, hiszen Krisztusnak a Golgotán feláldozott teste egyben az egyháznak minden hívót egy testbe foglaló misztériumát is megjeleníti. Az egyik legkorábbi – több újszövetségi irattal csaknem egykorú – ókeresztyén dokumentum, a *Didakhé* (9,4) így utal erre eucharisztikus imádságában: „Ahogyan e kenyértöredékek szét voltak szóródva a hegyeken és egygyé váltak összegyűjtve, úgy gyűljön össze egyházad királyságodban a föld határaitól!”¹

Ezzel együtt nem csupán korunk kérdése az, hogy az úrvacsorai közösségben ki és milyen feltételek mellett vehet részt. Az óegyházban ugyanilyen súlyú problémaként tekintettek rá, minthogy éppen az oltárszentség volt a keresztyén közösségnek az a sajátos kincse, amely a liturgikus ünneplés középpontját alkotta. Ebből adódik, hogy a szentség ünneplését még csak végignéznie sem volt szabad azoknak, akik még nem részesültek a keresztség ajándékában. A *Didakhé* ezt kifejezetten

---

1 Vanyó L. ford. Vanyó László (szerk.): Apostoli atyák. Budapest, 1988, Szent István Társulat, 51. /Ókeresztyény írók, 3/

előírja (9,5): „Ne egyék és ne igyék az eukharisziátokból senki más, csak az, aki meg van kereszelve az Úr nevére! Erről mondta ugyanis az Úr: ne dobjátok a szentet a kutyák közé (vö.: Mt 7,6).”²

A III. század elején a *Traditio Apostolica* című irat szerint ez a tilalom kiterjed a már megkeresztelésük küszöbén álló jelöltekre is (21,40; 27,1): „A hitetlenek pedig ne szerezzenek tudomást róla, amíg csak nem részesülnek először (az eucharisziában). [...] A katekumen³ ne vegyen részt az Úr vacsoráján.”⁴ Ugyanígy tilos volt az ünneplésbe bevonni a tiszta tanítástól elhajlókat, az eretnekeket, ahogyan a IV. századi antiochiai zsinat ránk maradt rendelkezései előírják: „Nem szabad (eucharisztikus) közösséget vállalni azokkal, akiket kizártak az egyházból”.⁵ Ugyanakkor a fentebb vázolt, az ökumenikus közeledés következtében mind gyakrabban tapasztalható bizonytalanság sajátos szint ad ennek a kérdésnek. A probléma ma elsősorban úgy merül fel, hogy úrvacsorázhatnak-e evangélikus istentiszteleten olyan keresztyének, akik ugyan Krisztus-hívők, ám nem a lutheránus hitvallások szerint élnek meg a hitüket? A másik oldalról nézve: élhet-e a lutheránus hívő a testvéregyházak templomaiban a szentséggel anélkül, hogy a lelkiismerete veszélybe kerülne? Vajon az egymás iránti nyitottságnak, szeretetnek lehet-e nagyobb súlya, mint a tiszta tanítás komolyan vételének? Elegendő közös alapja-e az intercommunióknak két vagy több felekezetnek a kölcsönös elfogadásról szóló megegyezése, és nem kell-e jobban ügyelnünk bizonyos határok átjárhatatlanságára? Az alábbiakban ezeket a kérdéseket igyekszünk körüljárni, megismerve a lehetőségeket és a határokat. Azt ugyanakkor mindenképpen meg kell említenünk, hogy a közelmúltban és a jelenben is a teológiai munka lényeges részét képezte az úrvacsora szentségéről való gondolkodás, amelynek következtében számos publikáció⁶ és konferencia⁷ foglalkozott és foglalkozik a témával. A lutheri reformáció

2 Vanyó L. ford. Apostoli atyák... (1. jz.), 52.

3 Megkeresztelésükre várakozó, arra felkészülő jelöltek elnevezése az ókori egyházban.

4 Erdő P. ford. Erdő Péter (szerk.): Az ókeresztény kor egyházfegyelme (az első négy században). Budapest, 1983, Szent István Társulat, 96.99. /Ókeresztény írók, 5/

5 Erdő P. ford. Az ókeresztény kor egyházfegyelme... (4. jz.), 294.

6 A teljesség igénye nélkül megemlíthető ilyen tanulmányok a múlt század első feléből római katolikus részről Müller Lajos *Az Oltárszentség* (Budapest, 1926, Szent István Társulat. /Keresztény kis könyvtár./), illetve lutheránus oldalról Scholz László *A hálaadás kelyhe* (Budapest, 1938, a szerző kiadása) című könyve. Jelentős római katolikus dokumentum volt II. János Pál pápa *Ecclesia de Eucharistia* kezdetű enciklikája 2003-ban (http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_20030417_ecccl-de-euch.html [letöltve: 2019. május 27.]), magyar nyelven pedig Nemeshegyi Péter „Ezt tegyék az én emlékezetemre...” *Az Eukarisztia teológiája* (Szeged, 1994, *Távlatok-Agapé. /Teológiai zsebkönyvek, 4./*) című műve. A legújabb ilyen jellegű kiadvány pedig éppenséggel az evangélikus Szabó Lajos szerkesztésében megjelent *Az úrvacsora szentsége. Meditációk és imádságok az úrvacsoráról.* (Budapest, 2017, Luther Kiadó) című könyv. Református oldalon ugyanakkor kevésbé születtek az úrvacsora szentségét kiemelten a témájukká tévő kiadványok, olvashatók azonban hosszabb lélegzetű, ehhez kapcsolódó tanulmányok különféle folyóiratokban.

7 Római katolikus szervezésben, de ökumenikus színgazdagságot felvonultató – köztük Reuss András személyében evangélikus – előadókkal 2018. január 20-án zajlott le a legújabb ilyen konferencia Budapesten (<http://>

sajátos egyoldalúsággal – és nem minden esetben korrekt módon – ökumenikus eseménnyé tett félévezredes jubileuma ugyancsak felszínen tartotta a kérdést; továbbá várhatóan nagy jelentősége lesz annak is, hogy 2020-ban éppen hazánk adja a helyszínét a római katolikus egyház által szervezett Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusnak. Talán nem hiábavaló reményünk az, hogy ez a két, éppen magunk mögött hagyott, illetve hamarosan ránk köszöntő

elősegíti az *intercommunio* kérdésének minél sokrétűbb továbbgondolását.

esemény sok szempontból serkentően hat majd egyházunk és a testvéregyházak úrvacsorai életére, valamint elősegíti az *intercommunio* kérdésének minél sokrétűbb továbbgondolását.

2. Szétválaszt, aminek össze kellene kötnie

Ahhoz, hogy világosan lássunk a különféle felekezetek úrvacsorai közösségének vonatkozásában, elsőként természetesen tisztáznunk kell – az itt rendelkezésünkre álló terjedelemben való tekintettel nyilván csak alapszinten – azt, hogy az egyes hitvallási közösségek miként értelmezik a szentséget, és melyek a főbb hangsúlyok az egyes értelmezési körökön belül. A következőkben ezeket igyekszünk meghatározni.

A lutheránus álláspont

Közismert, hogy maga Luther – noha a teológia professzora volt – nem állított össze dogmatikai rendszert, döntően éppen azért, mert az egyház tanításával és gyakorlatával szemben nagyrészt nem volt semmiféle ellenvetése, így annak megváltoztatását és egy új rendszer felállítását nem tekintette szükségesnek. Csupán az újítások – ideértve az akár több évszázados, ámde az eredeti keresztyén hagyománytól eltérő szokások – felszámolását célozta meg,

állásfoglalásai javarészt konkrét esetekhez kötődnek.

így állásfoglalásai javarészt konkrét esetekhez kötődnek. Ez az úrvacsora kérdésével kapcsolatban is igaz, amellyel Luther számtalanszor foglalkozott kimerítő mélységben, különösen is az alábbi munkáiban: Az egyház babiloni fogsá-

gáról (1520),⁸ *Vélemény az úrvacsora mindkét szín alatt való vételéről s egyéb újításokról* (1522),⁹ *A Krisztus szent teste szentségének imádásáról* (1523),¹⁰ *Hogy Krisztus ezen igéi: Ez az én testem*

---

www.magyarokurir.hu/hirek/a-lelki-okumene-utjan-konferenciat-rendeztek-az-urvacsorarol (letöltve: 2019. május 27.).

8 Magyarul: Masznyik E. – Csepegi Z. ford. Csepegi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 2. köt. *Felelősség az egyházért*. Budapest, 2017, Luther Kiadó, 239–338.

9 Magyarul: Masznyik E. ford. *LVM* 2. köt. (8. jz.), 388–412.

10 Magyarul: Rajter J. ford. Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei. A reformáció négyszázados fordulójának örömmepére és emlékezetére*. 4. köt. Budapest–Pozsony, 1908, Luther-Társaság, 23–53.

stb. még erősen állnak (1527),¹¹ Nagy hitvallás az úrvacsoráról (1528),¹² Rövid hitvallás az úrvacsoráról (1541).¹³ Nem elhanyagolható ebből a szempontból a Huldreich Zwinglivel Fülöp hesseni őrgrof erős késztetésére és a saját meggyőződése ellenére 1529 őszén vállalt marburgi vita kapcsán a svájci hitújítók úrvacsorai tanításával szemben hangoztatott ellenvetéséről tanúskodó kiterjedt levelezése sem.¹⁴ Az említett iratok részletes ismertetése e helyen lehetetlen, így kénytelenek vagyunk a legfontosabb lutheri, illetve lutheránus megnyilatkozásokra szorítkozni. Ennek során elsőként arra érdemes felfigyelnünk, hogy amit a közvélekedés – értve ezen az evangélikus keresztyének körében megtapasztalható gondolkodást is! – az evangélikus szentségértelmezés sajátosságának és sarokpontjának tekint, tudniillik hogy az úrvacsora két szín alatt szolgáltatandó ki, illetve hogy az úrvacsora vétele nem üdvösséget szerző jó cselekedet, ezek a témák az ágostai hitvallásnak csupán a második részében (CA 22.24), a megszüntetett újításokról és visszaélésekről szóló fejezetekben kerülnek elő, nem pedig az egyházi tanítás főbb pontjait tárgyaló első részben! Ennek tükrében elmondhatjuk, hogy az oltáriszentségről szóló lutheránus tanításban nincs semmiféle újonság, hanem megegyezik a megelőző másfél ezer esztendő egyházi hagyományával, sőt annak megfelelően korrigálja korának helytelen értelmezését és gyakorlatát is. Melanchthon az ágostai hitvallásban röviden így fogalmazza meg a szentség lényegét (CA 10): „Az úrvacsoráról tanítják, hogy Krisztus teste és vére valóságosan jelen van és kiosztják az úrvacsorában azoknak, akik élnek vele; és elutasítják azokat, akik másként tanítanak.”¹⁵

Minthogy ez a megállapítás valóban megfelel az egyház kezdeti szentségértelmezésének, a kor „hivatalos” egyházvezetése által megbízott teológusok nem is találtak semmi kivetnivalót benne, szemben a svájci hitújítók egymás után következő nemzedékeivel. Melanchthon az ágostai hitvallás apológiájában utal is erre a római egyház tanításával való egyezésre: „A tizedik cik-

az oltáriszentségről szóló lutheránus tanításban nincs semmiféle újonság,

11 Magyarul: Rajter J. ford. Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei. A reformáció négy százados fordulójának örömnepére és emlékezetére.* 5. köt. Budapest–Pozsony, 1910, Luther-Társaság, 62–196.

12 Magyarul: Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 5. köt. (11. jz.), 206–433.

13 Magyarul: Masznyik E. ford. Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei. A reformáció négy százados fordulójának örömnepére és emlékezetére.* 6. köt. Budapest–Pozsony, 1914, Luther-Társaság, 436–465.

14 Magyarul: Csepregi Z. – Masznyik E. ford. Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei.* 7. köt. *Levelek.* Budapest, 2013, Luther Kiadó, 479–503.: (Állhatatos) János szász választófejedelemnek (1424. sz., 1496. sz.); Wenceslaus Linknek (Nürnbergben) (1437. sz.); Hesseni Fülöpnek (1438. sz.); Brandenburgi Györgynek (1452. sz.); Johannes Briesmann-nak (Rigában) (1456. sz.); Joseph Levin Metzsch-nek (Mylauban) (1466. sz.); A Marburgi cikkek (1475+ sz.); Feleségének, Katharina von Borának (1476. sz.); Hesseni Fülöpnek (1478. sz.); Johannes Agricolának (Saalfeldben) (1479. sz.).

15 Bódi E. – Reuss A. ford. *Ágostai hitvallás.* Budapest, 2008, Luther Kiadó, 26. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 2./

ket helyeselték; ebben azt valljuk, hogy meggyőződésünk szerint az Úr vacsorájában valóban és lényege szerint jelen van Krisztus teste és vére, és valóban kiosztásra kerül a látható elemekkel: a kenyérral és a borral, azoknak, akik a szentséget magukhoz veszik. Miután a kérdést alaposan és sokszorosan megfontoltuk, ezt a tételt állhatatosan fenntartjuk. Minthogy ugyanis Pál azt mondja, hogy a kenyér az Úr testével való közösségünk stb. (1Kor 10,16), ebből az következik, hogy ha az Úr teste nem volna valóban jelen, akkor a kenyér nem lenne közösség Krisztus testével, hanem csak lelkével. Tudjuk, hogy nem csupán a római egyház állítja Krisztus testi jelenlétét, hanem ezt vallja és vallotta régen a görög egyház is. [...] Ezt nem azért mondtuk el, hogy erről a kérdéstről vitát kezdjünk, hiszen Császári Felséged nem veti el ezt a cikket; hanem hogy, akik olvassák, még világosabban lássák: mi azt az egész egyház által elfogadott tanítást védelmezzük, amely szerint az Úr vacsorájában valósággal és lényege szerint jelen van Krisztus teste és vére, és valóban kiosztásra is kerül a látható elemekkel: a kenyérral és a borral. Az élő Krisztus jelenlétéről beszélünk; mert tudjuk, hogy a halál rajta többé nem uralkodik (Rm 6,9).”¹⁶Néhány évvel az ágostai hitvallás megfogalmazása után egy készülődő zsinat reményében Luther maga is tömör, de sok részletre kiterjedő állásfoglalást vetett papírra az úrvacsorával kapcsolatban. A Schmalkaldeni cikkeknek az erről szóló fejezetében (Az oltári szentség 1–5) így foglalta össze mindazt, amit az oltáriszentségről vall az egyház: „Azt tartjuk, hogy az Úrvacsorában a kenyér és a bor Krisztus valóságos teste és vére és hogy azt nemcsak az igaz, hanem a gonosz keresztyének is adhatják és vehetik.

Nem szabad az Úrvacsorát csak egy szín alatt kiszolgáltatnunk. Nincs szükségünk arra a magas tudományra, amely arra akar kioktatni bennünket, hogy egy szín alatt is annyi van, mint kettő alatt, ahogyan a szofisták és a konstanzi zsinat tanítják. Mert még ha igaz volna is, hogy egy szín alatt is annyi van, mint kettő alatt, az egy szín akkor sem felel meg a teljes rendelésnek és szerzésnek, ahogyan azt Krisztus alapította és megparancsolta. Különösen is kárhozzátjuk és elátkozzuk Isten nevében azokat, akik nemcsak mellőzik a mindkét színt, hanem azt zsarnoki módon meg is tiltják, kárhozzátják és gyalázzák mint eretnokséget. Szembehelyezkednek és fölébe kerekednek ezzel Krisztusnak, a mi Urunknak és Istenünknek stb.

A transsubstantiatio (átlényegülés) dolgában nem törődünk a szofisták szőrszálhasogatásával, akik azt tanítják, hogy a kenyér és a bor elhagyja és elveszíti természetes anyagát, a kenyérnek csak az alakja és a színe marad meg, de már nem igazi kenyér. A Szentírással ugyanis az egyezik meg a legjobban, hogy a kenyér jelen van és megmarad kenyérnek.”¹⁷ Amellett tehát, hogy természetes módon kiáll az egyház hagyományos tanítása mellett, miszerint az úrvacsora Krisztus valóságos teste és vére a kenyérben és a borban, Luther fontosnak tartja hangsúlyozni azt, hogy a szentség vétele során nem az emberi szerepvállalás, hanem egy objektív tény áll

16 Wiczián D. ford. Apológia, az ágostai hitvallás védőirata. In *Konkordia könyv. Az evangélikus egyház hitvallási iratai*. 1. köt. Budapest, 1957, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 177–178.

17 Pálfy M. ford. Schmalkaldeni cikkek. In *Konkordia könyv. Az evangélikus egyház hitvallási iratai*. 2. köt. Budapest, 1957, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 37.

a középpontban: akár a szentséget kiszolgáltató lelkész, akár az abban részesülő hívő Krisztus testét és vérét adja és veszi, függetlenül a saját hitétől, meggyőződésétől és erkölcsi állapotától.

Ehhez teszi hozzá Luther azt, hogy az egyház néhány évszázada elterjesztett – hatalmi szóval kötelezővé tett – gyakorlatával szemben a szentségnek egyedül a két szín alatt való kiszolgáltatása fogadható el. Az egy szín alatti ünneplés ugyanis nem teológiai, hanem csupán a skolasztikusok által megfogalmazott filozófiai alappal rendelkezik, amely szerint a kenyér színe alatt is éppen úgy jelen van Krisztus a maga teljességében, mint az újszövetségi, magára Krisztusra visszavezethető két szín alatti úrvacsoravétel során. Ez azonban Luther szemében mindössze emberi okoskodás, még ha logikailag esetleg elfogadható is, illetve ha egy egyházi állásfoglalás – a IV. lateráni zsinat (1215) határozata – áll is mögötte. Mindezek nem írhatják felül az eredeti egyházi hagyományt, és főleg Krisztus eredeti rendelését, még egy „hivatalos” egyházi törvénnel sem.

---

nem írhatják felül az eredeti egyházi hagyományt, és főleg Krisztus eredeti rendelését,

---

Luther ugyanezen gondolkodás mentén veti el az átlényegülésnek az ugyancsak a lateráni zsinaton elfogadott tanát. Természetesen nem Krisztusnak a szentségben való személyes jelenlétét tagadta, hanem annak a teológiai megalapozottsága helyébe lépett filozófiai, skolasztikus megközelítését. Az átlényegülés tanítása ugyanis bármennyire is egyházas köntösbe lett bújtatva, alapvetően mégis az arisztotelészi filozófia racionalista logikáját követi, amelynek semmiféle teológiai alapja nincs. Krisztus tehát Luther szerint valóságosan jelen van az úrvacsora jegyeiben, a kenyérben és a borban – ahogyan az akkor ezeröttszáz éves egyházi hagyomány tartotta –, de nem azért, mert „a kenyér és a bor elhagyja és elveszíti természetes anyagát”, és „csak az alakja és a színe marad meg”, ahogyan az arisztotelészi logika mondja, hanem Krisztusnak az utolsó vacsorán elhangzott ígérete, vagyis Isten ígéje alapján. A nagy kátében ezt így fejti ki Luther (Az oltári szentség 10–13): „Az ígének kell az elemet szentséggé tennie, máskülönben csak elem marad. Ez ugyanis nem fejedelem vagy császár szava és rendelése, hanem a mennyei Felségé, akinek lábához kell, borulnia minden teremtménynek és igenelnie, hogy úgy van, ahogyan Ő mondja, és el kell fogadnia teljes tisztelettel, félelemmel és alázattal. Ezzel az ígével erősítheted lelkiismeretedet és ezt mondhatod: Ha százezer ördög valamennyi rajongóval rámront azzal, hogy hogyan lehet a kenyér és a bor Krisztus teste és vére stb., akkor is tudom, hogy valamennyi lélekben és tudásban egyrakáson sincs annyi bölcsesség, mint a mennyei Felség legkisebb ujjacskájában.”¹⁸ Vagyis Krisztus nem valamiféle emberi közreműködés következtében van jelen a szentség jegyeiben, a kenyérben és a borban, hanem Krisztus ígére-

---

Az ígének kell az elemet szentséggé tennie, máskülönben csak elem marad.

---

18 Pröhle K. ford. Doktor Luther Márton nagy kátéja. In *Konkordia könyv...* 2. köt. (17. jz.), 196.

te, illetve Isten ígéje révén. Nincs benne része sem az emberi logikának, sem pedig a szentséget magukhoz vevő emberek hitének, ahogyan azt a skolasztikus megközelítésből kiinduló római katolikus, illetve kálvini teológia hirdeti. Még tömörebben fejt ki mindezt a XVI. század végén az Egyességi irat VII. fejezete, mindenekeelőtt a lutheránusok közé beférkőzött kálvinistáktól való elhatárolódás jegyében: „Hisszük, tanítjuk és valljuk, hogy a szent vacsorában Krisztus teste és vére valóságosan [vere] és lényege szerint [substantialiter] van jelen, és valóságosan ezt osztják ki a kenyérral és a borral, és valósággal ezt vesszük magunkhoz. Hisszük, tanítjuk és valljuk, hogy Krisztus szerzési ígéit nem szabad másképpen érteni, csak ahogyan szó szerint hangzanak, tehát a kenyér nem Krisztus távol levő testét, a bor nem Krisztus távol levő vérét jelenti, hanem hogy a kenyér és a bor a szentségi egyesülés miatt [propter sacramentalem unionem] valóságosan Krisztus teste és vére. Ami pedig a konszekrációt illeti, hisszük, tanítjuk és valljuk, hogy Krisztus testének és vérének jelenlétét a szent vacsorában nem valamely embernek a cselekedete vagy a szolgálatot végző szava hozza létre, hanem azt egyes-egyedül a mi Urunk Jézus Krisztus mindenható erejének [soli omnipotenti virtuti] kell tulajdonítanunk.”¹⁹

Természetes módon a korhoz kötött helyzetből indul ki, ám napjainkban is komoly jelentőséggel bír a lutheri úrvacsorátannak egy további vonatkozása, tudniillik hogy milyen gyakran éljen a hívő a szentséggel. Szomorú tapasztalat, hogy a hazai lutheránus gyakorlatban – és még inkább az előző századforduló idején! – valóságos törvényként alkalmazták a kis káté előszavában leírtakat, teljes mértékben félreértve Luther szándékát (22): „Aki évenként legalább úgy négszer [zum wenigsten einmal oder vier des Jahres] nem keresi és nem kívánja a szentséget, annál attól kell tartani, hogy megveti a szentséget és nem keresztyén [kein Christ sei], mert nem keresztyén az, aki nem hiszi és nem hallgatja az evangéliumot.”²⁰Törvényre pedig úgy lettek Luther helytelenül értelmezett szavai, hogy a korábbi korok lelkésznevezékei figyelmen kívül hagyták azt a tényt, hogy a középkor végén a misén szolgáló papok úrvacsoravétele

volt csak általános, a laikus hívők esetében ez többnyire az évi egyszeri alkalomra korlátozódott, hiszen az akkorra elterjedt újfajta tanítás szerint a misén résztvevők számára önmagában

milyen gyakran éljen a hívő a szentséggel?

érdemszerző erővel bírt a pusztá jelenlét, a misézó pap cselekvésével való jelképes azonosulás. Ebben a helyzetben kérte számon a katekizmust író Luther a hívektől a megszokott gyakorlat-hoz képest legalább négyszeres hajlandóságot a szentség vételére! Semmivel sem indokolható és nehezen helyrehozható tévedés volt ebből azt leszűrni, hogy elegendő évente négy alkalommal a szentséghez járulni.

Pedig hogy egyáltalán nem erről van szó, az kiderül – és a korábbi lelkésznevezékek számára is világos lehetett volna! – a nagy káté bővebb magyarázatából (Az oltári szentség 39–42):

19 Bohus I. ford. *Egyességi irat*. Budapest, 2015, Luther Kiadó, 65. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 5./

20 Pröhle K. ford. Doktor Luther Márton kis kátéja. In *Konkordia könyv...* 2. köt. (17. jz.), 54.

„Végül pedig, miután már megismerkedtünk e szentség helyes értelmével és a reá vonatkozó tanítással, nagyon szükséges az az intés és buzdítás is, hogy ne szalasszuk el ezt a nagy kincset, amelyet naponként [teglich] kézbevesznek és kiosztanak a keresztyének között; vagyis hogy azok, akik keresztyének akarnak lenni, rendezkedjenek be arra, hogy gyakran vegyék [offt zuempfehlen] a tisztelendő szentséget. Mert látjuk azt, hogy nagyon közömbösen és hanyagul viselkedünk vele szemben. Miután megszűnt a pápa játéka, megszabadultunk zsarnokságától és parancsától, sokan vannak az evangélium hallgatói között olyanok, akik két vagy három esztendeig, sőt tovább is megélnék e szentség nélkül, mintha olyan erős keresztyének volnának, hogy nem szorulnak rá. Némelyeket az tart vissza és riaszt el, hogy azt tanítottuk, hogy senki se járuljon oda, akit nem éhség és szomjúság érzése visz. Mások azzal mentegetőznek, hogy szabad, de nem szükséges, és elég, ha egyébként hisznek [das sie sonst glauben]. Így nagyobb része egészen elidegenedik és végül is megveti a szentséget és Isten igéjét. Mármint igaz az, amit mondtunk, hogy a világért sem szabad senkit hajtani vagy kényszeríteni, hogy ne essünk újabb lélekgyilkolásba. Azt azonban mégiscsak tudnunk kell, hogy nem tekinthető keresztyénnek az az ember, aki ilyen hosszú időre visszavonul és tartózkodik a szentségtől. Mert Krisztus nem azért szerezte, hogy színjátékot lássunk benne, hanem megparancsolta keresztyéneinek, hogy egyék és igyák, és eközben emlékezzenek Róla.”²¹

Összefoglalva a lutheri úrvacsoratan jellemzőit, elmondhatjuk azt, hogy a lutheri reformáció semmi újat nem hozott a szentség értelmezésében, hanem éppenséggel a korábbi évszázadok helytelen újításait szüntette meg, és a meglévő egyházi gyakorlatot igyekezett az eredeti tradíció értelmében megváltoztatni. Ennek része volt a két szín alatti vétel visszaállítása, a szentségben való mind gyakoribb részesülés szorgalmazása, illetve a szentség mögött lévő teológiai tartalom megerősítése, amelynek természetesen már liturgikai, a mise ünneplésével összefüggő vonatkozásai is vannak: eszerint a misén maga a szentségben jelenlévő Krisztus cselekszik, éppen ezért a szentség vétele nem érdemszerző cselekedet, hanem a hitünket erősítő ajándék.

3. A római katolikus álláspont

A római egyház úrvacsorai tanítására is érvényes az az e felekezetre általánosságban jellemző körülmény, miszerint az eredeti egyházi tradíció és az éppen a lutheri reformáció által kifogásolt korábbi újítások keverednek állásfoglalásaikban, ennek megfelelően számukra gyakran ugyanolyan erővel bír a skolasztikus filozófia alapjain nyugvó rendszer, mint a Szentírás egyértelmű kijelentései. Így a római katolikus szentségértelmezésnek vannak a lutheri teológia számára elfogadható, ugyanakkor vitatható részei is. Az előbbieket közé tartozik mindenekelőtt a Krisztusnak a szentségben való jelenlétére vonatkozó tanítás, amely lényege szerint megfelel az eredeti tradíciónak, minthogy valóságos

a római katolikus szentségértelmezésnek vannak a lutheri teológia számára elfogadható, ugyanakkor vitatható részei is.

21 Pröhle K. ford. Doktor Luther Márton nagy kátéja. In *Konkordia könyv...* 2. köt. (17. jz.), 200.

és lényeg szerinti jelenlétről szól. A tridenti zsinat megfelelő kánonjaiban erről szinte ugyanazt találjuk, mint amit az ágostai hitvallásban olvasunk: „A szent zsinat először is azt tanítja, és nyíltan és egyszerűen megvallja, hogy az Eucharisztia áldott szentségében a kenyér és bor átváltoztatása után a mi Urunk Jézus Krisztus, igaz Isten és ember, igazán, valóságosan és lényegileg [...] az említett érzékileg tapasztalható dolgok színe alatt jelen van. Nem ellentmondás ugyanis, hogy Ő maga, a Megváltónk, mindig az Atya jobbján ül a mennyekben a természetes létrend szerint, és közben sok más helyen viszont szentségileg legyen jelen számunkra az Ő lényegével, olyan létm[ó]dban, amelyet ugyan szavakban kifejezni alig bírunk, de hogy Istennél ez lehetséges, azt – a hittől megvilágított gondolkodással – követni tudjuk, és állhatatosan hinni tartozunk [...]”²²

Ezzel együtt a fenti – lényege szerint tehát helytálló – meghatározás is mutatja, hogy a római katolikus tanítás nem tudott megszabadulni a skolasztika jegyében fogant újtásoktól, és Krisztusnak a szentségben való jelenlétét nem az ígéhez vagy az utolsó vacsorán elhangzott ígérethez köti, hanem az átlényegüléshez, az elemeknek a miséző pap által való átváltoztatásához. Ez pedig azt is jelenti, hogy noha a római egyház vallja Krisztus jelenlétét az úrvacsorai jegyek színében, azt el is viszi egy teljesen más irányba, miután elsősorban a filozófia logikájának megfelelően magyarázza. Ismét a tridenti zsinat állásfoglalását idézzük: „Mivel pedig Krisztus, a mi Megváltónk azt, amit a kenyér színe alatt felajánlott [...] igazán az Ő testének mondta, ezért az Isten Egyháza mindig meg volt győződve, és ezt most a jelen szent zsinat újból kinyilvánítja: az átváltoztatás a kenyér és a bor átalakulásával jár, a teljes lényege szerint lesz a kenyérből Krisztus Urunk testének szubsztanciája, a bor teljes lényege válik az Ő vére szubsztanciájává. Ezt az átváltozást a szent, katolikus Egyház megfelelően és sajátosan az átlényegülés szóval illeti.”²³

A római katolikus felekezet nemcsak a reformáció korában, de azóta is ragaszkodik ahhoz a skolasztikus hagyományhoz, miszerint Krisztus teste és vére a fenti filozófiai okfejtésnek megfelelően van jelen a szentségben. A katolikus egyház katekizmusa kijelenti: „A kenyérnek és a bornak Krisztus testévé és vérévé történő átváltozása révén Krisztus jelenlővé válik e szentségben. [...] Krisztus eucharisztikus jelenléte az átváltoztatás pillanatában kezdődik, és addig tart, ameddig az eucharisztikus színek megmaradnak.”²⁴

Ezért aztán az arisztotelészi logika szerint amíg a kenyér és a bor megmarad – de már nem mint lényege szerint emberi kéz alkotta étel és ital, hanem csak a színe szerint, hiszen lényege szerint Krisztus testével és vérével azonos –, addig a Krisztust megillető köteles hódolatot is ki kell fejezni a szentség jegyei felé: „A szentmise liturgiája során Krisztusnak a kenyér és a bor színe alatti valóságos jelenlétebe vetett hitünket kifejezzük többek között térdhajással vagy az Úr iránti imádat jeleként mély meghajlással. Az Oltárszentséget megillető imádó hódolatot nemcsak a szentmisében adta és adja meg a katolikus Egyház, hanem a szentmisén kívül is.

22 <http://www.depositum.hu/valosjelenlet.html> (letöltve: 2019. május 28.).

23 <http://www.depositum.hu/valosjelenlet.html> (letöltve: 2019. május 28.).

24 ford. *A katolikus egyház katekizmusa*. Budapest, 1994, Szent István Társulat, 287.

Az átváltoztatott ostyát a lehető leggondosabban kell őrizni, a hívek ünnepélyes tiszteletének tárgyául kell kitenni, és a népsokaság örömeire körmenetekben körülhordozni.²⁵

Mint látjuk, annak a Luther által egyébként közömbösnek, pontosabban nehezen eldönthetőnek tekintett kérdésnek a megválaszolásában, hogy a misén kívül jelen van-e Krisztus valóságosan az úrvacsorai jegyekben (*A Krisztus szent teste szentségének imádságáról* [1523]),²⁶ a római teológia megint csak filozófiai alapokra helyezkedik, hiszen ennek megfelelően addig tekinti jelenvalónak Krisztust a kenyérben és a borban, ameddig azoknak a színe megmarad. Így a hódolat is megilleti őt addig a pillanatig. Persze mindez felveti azt az igencsak kényes problémát, hogy egyrészt a kenyér és a bor anyaga megromlásának – vagyis a színek megszűnésének – a kezdetét legfeljebb laboratóriumi körülmények között lehetne egzakt módon meghatározni, másrészt pedig az efféle, kimondottan a jegyekhez kötődő, egyébként természetesen nem ezeknek, hanem magának Krisztusnak a tisztelete nem vezethet-e a legjobb szándék mellett is az anyagnak az imádatához? Itt táruul fel igazán a római teológia gyenge pontja, amelynek az oka az, hogy a tanítás tisztaságát – tudniillik hogy a szentség jegyeiben valóságosan jelen van Krisztus – nem az ige, hanem emberi okoskodás alapján igyekszik bizonyítani.

Más tekintetben is eltér azonban a római katolikus értelmezés a szentségre vonatkozó hagyományos tanítástól, és ez megint csak azokra az újításokra vezethető vissza, amelyek a lutheri reformációt megelőzően hódítottak teret maguknak az egyházban, és amelyekről a római katolikus felekezet képtelen volt megszabadulni. Ez pedig nem más, mint hogy a szentség ünneplésére, illetve az abban való részesedésre mint az egyház áldozatára tekint, amely társul Krisztus golgotai áldozatához, amelyet a szentség egyébként megjelenít. Ez utóbbi gondolat egyébként elfogadható, hiszen a szentség valóban elválaszthatatlan Krisztus áldozatától: „Az Úr ezen parancsát az ő áldozatának emlékezetét ünneplve teljesítjük. Ezt cselekedvén, az Atyának felajánljuk azt, amit ő maga adott nekünk: teremtésének ajándékait, a kenyeret és a bort, amelyek a Szentlélek erejéből és Krisztus szavaira Krisztus Testévé és Vérévé válnak: Krisztus így valóságosan és titokzatosan jelen van.”²⁷

Itt azonban már nem Krisztusnak a Golgotán bemutatott megváltó áldozatáról van szó, hanem egy olyan áldozatról, amelyet az egyház, azaz az ember mutat be és ajánl fel Istennek, bár kétségkívül Krisztus áldozati halálához kapcsolódva. A római szentségértelmezés tehát nem az ember hitét erősítő, Krisztus megváltó áldozatának kegyelmét közvetítő mennyei ajándékként tekint az oltáriszentségre, hanem miközben ez utóbbit elfogadja, ennek az ellenkezőjét is be-

a római teológia megint csak filozófiai alapokra helyezkedik,

25 ford. *A katolikus egyház katekizmusa...* (24. jz.), 287.

26 Magyarul: Rajter J. ford. Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (10. jz.), 23–53.

27 ford. *A katolikus egyház katekizmusa...* (24. jz.), 283.

lelátja, és az embernek Krisztus kegyelmével közreműködni képes felajánlásaként is értelmezi azt: „Az Egyház, aki Krisztus Teste, részt vesz a Fő felajánlásában. Az Egyház övele együtt saját magát teljes egészében fölajánlja, egyesül Krisztusnak az Atyánál minden emberért történő közbenjárásával. Az Eucharishtiában Krisztus áldozata egyszersmind Teste tagjainak áldozatává lesz. A hívek élete, istencséréte, szenvedése, imádsága, munkája mind társul Krisztus életéhez, szenvedéséhez, imádságához és az ő teljes önátadásához, ezért a felsoroltak új értékkel gazdagodnak. Krisztusnak az oltáron jelen lévő áldozata valamennyi keresztény nemzedéknek megadja a lehetőséget, hogy az ő fölajánlásával egyesüljön.”²⁸

Ez a gondolat éppenséggel az a középkorban elterjedt újfajta, téves tanítás, amitől a lutheri reformáció megtisztította mind a szentség értelmezését, mind pedig a szentség liturgikus ünneplésének gyakorlatát.²⁹

Sajátossága ugyanakkor a római katolikus szentségértelmezésnek az, hogy az úrvacsora ünneplésének különleges ekkleziológiai alapot is igyekszik vetni, amely abból a csupán számára elfogadott körülményből indul ki, miszerint az egyetemes egyház megegyezik a római katolikus felekezettel, és így az oltárszentség érvényessége ehhez a felekezethez van kötve. A *Dominus Iesus* című dokumentum ezt a korábbi római katolikus állásfoglalásokhoz hasonlóan ismét világossá teszi, mint ahogyan azt is, hogy úrvacsorai közösség a római egyház részéről csak azokkal állhat fenn, akik részei a római pápa személye által megtestesített egyháznak, vagyis a római katolikus felekezethez (17): „Krisztusnak tehát egyetlen Egyháza van, mely a Péter utóda és a vele közösségben lévő püspökök által kormányzott katolikus Egyházban létezik. Azok az egyházak, melyeket, bár nincsenek teljes közösségben a katolikus Egyházzal, nagyon szoros kötelékek – az apostoli jogfolytonosság és az érvényes Eucharisztia – fűznek hozzá, valóban részegyházak.

Ezért ezekben az egyházakban is Krisztus Egyháza van jelen és működik, jöllehet hiányzik a katolikus Egyházzal való teljes közösség, mert nem fogadják el a primátus katolikus tanítását, melyet Isten akarata szerint Róma püspöke objektíven birtokol és gyakorol az egész Egyház felett.

Azok az egyházi közösségek ellenben, melyek nem őrizték meg az érvényes püspökséget és az Eucharisztia misztériumának eredeti és teljes valóságát, nem egyházak a szó sajátos értelmében; mindazonáltal akiket e közösségekben megkeresztelnek, azok a keresztség révén beletestessülnek Krisztusba, s ezért bizonyos, jöllehet tökéletlen közösségben vannak az Egyházzal.”³⁰

Ilyen módon a római egyház megőrizte azt a reformáció kora előtt elterjedt újfajta tanítást, amely szerint az úrvacsora érvényességének emberi feltételei vannak, és nem elegendő hozzá a Krisztus által az utolsó vacsorán adott ígéret testének és vérének szentségéről. Ez a teológiai álláspont pedig súlyos következményeket ró a római katolikus felekezetre valamennyi tagjára, amelyet a 2003-ban kiadott *Ecclesia de eucharistia* című dokumentum így fogalmaz meg, el-

28 ford. *A katolikus egyház katekizmusa...* (24. jz.), 285.

29 Wiczián D. ford. Az Ágostai hitvallás apológiája. In *Konkordia könyv...* 1. köt. (17. jz.), 281–297.

30 Diós I. ford. <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=149> (letöltve: 2019. május 28.).

különült testvéreknek nevezve minden más keresztyént, köztük az apostoli hagyomány alapján álló lutheránus felekezetet is (30.44): „Ezért a katolikus hívőknek tartózkodniuk kell ezen elkülönült testvéreink szertartásain a szokásos áldozástól, tiszteletben tartva az ő vallási meggyőződésüket, nehogy bizonytalanságot keltsenek az Eucharisztia mivoltával kapcsolatban, és ennek következtében elmulasszák az igazság melletti egyértelmű tanúságtétel kötelezettségét. [...] Éppen azért, mert az Egyház egysége – melyet az Eucharisztia az áldozat és a Krisztus testével és vérével való egyesülés által megvalósít – föltétlenül megköveteli a hitvallás, a szentségek és az egyházkormányzat teljes communióját, lehetetlen együtt ünnepelni az eucharisztikus liturgiát mindaddig, amíg e kötelékek teljesen helyre nem állnak. Enélkül ugyanis a koncelebráció nem lenne megfelelő eszköz, sőt *a teljes communio elérésének akadályává válna*, mert elmosná a szóbanforgó kérdésben meglévő különbségeket, és félreértéseket támasztana vagy erősítene a hit egyik vagy másik igazsága tekintetében.”³¹

A római katolikus álláspont szerint tehát Krisztus ugyan valóságosan van jelen a szentségben a kenyér és a bor színében, ám ez nem pusztán az ő ígérete és ígéje alapján valósul meg, hanem egy különös folyamat, az átlényegülés révén, amelynek valódi teológiai alapja nincs, csupán filozófiai fogalmakkal írható le; ráadásul ez sem egyedül Krisztus ígérete és ígéje révén realizálódik, hanem a szentséget ünneplők ekkleziológiai státuszához, a római katolikus felekezethez való tartozásukhoz van kötve, és ezen a körön kívül nem ismer el érvényes oltáriszentséget.

A református álláspont

A reformáció korában markáns vonulatként megjelenő svájci hitújítás úrvacsorai tanítását vizsgálva elsőként annak formális sokszínűségével kell számolnunk, ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a Zwingli-féle tanítás és a kálvini felfogás között ne volna bizonyos szempontból egyenlőségjel. A XVI. század közepén az Egyességi irat VII. fejezete is világosan kimondja ezt, a korabeli szóhasználat szerint éppen az oltáriszentségről vallott nézeteik alapján

ezen a körön kívül nem ismer el érvényes oltáriszentséget.

szakramentáriusokként utalva a különböző református irányzatokra: „A vita ismertetésénél először is meg kell jegyeznünk, hogy kétféle szakramentárius létezik. Egyesek, a szigorúbbak világos szavakkal kimondják, amit a szívükben gondolnak, tudniillik azt, hogy az úrvacsorában semmi egyéb nincs jelen, mint kenyér és bor, azt osztják ki, és a résztvevők szájukkal azt veszik magukhoz. Mások viszont, a ravasz és legártalmasabb szakramentáriusok, részben a mi szavainkat használva azt a látszatot keltik, hogy ők is hiszik Krisztus valóságos, lényeg szerinti, élő testének és vérének valóságos jelenlétét a szent vacsorában, de szerintük az lelkiileg, hit által történik. Ők ezekkel a képmutató szavakkal mégis az előbbi, szigorú véleményhez ragaszkodnak, hogy tudniillik a szent vacsorában semmi más, csupán kenyér és bor van jelen, és a résztvevők szájukkal azt veszik magukhoz.”³²

31 Diós I. ford. <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=36> (letöltve: 2019. május 28.).

32 Bohus I. ford. *Egyességi irat...* (19. jz.), 64.

Ez azt mutatja, hogy a református felekezet egyrészt a lutheránus tanítástól gyökeresen különböző, azzal össze nem egyeztethető nézeteket vall az úrvacsorával kapcsolatban, másrészt pedig azt – és ez utóbbi Kálvinra értendő –, hogy ha olykor netán a felszínen hasonlóságot is mutatna azzal, lényegében mégis ellentétes tartalmú álláspontot jelent, amit pedig a hagyományos tanítást valló lutheránusok értelemszerűen mindig is elutasítottak.

Akárhogy is fogalmazzuk a református megnyilatkozások az úrvacsoráról, illetve Krisztusnak az abban való jelenlétéről, annak lényege mindenképpen az, hogy a szentség jegyeinek nincs valóságos kapcsolata Krisztus testével és vérével. Noha a szentség kapcsán a hagyományos kifejezőmódot használva a svájci tanítás is Krisztus testéről és vérééről beszél, azt nyomban leszögezi, hogy valójában mégsem erről van szó. Ahogyan A heidelbergi káté fogalmaz azzal kapcsolatban, hogy a kenyér és a bor

valóban Krisztus teste és vére-e (78. Felelet): „Nem; amint a keresztségben sem változik át a víz Krisztus vérévé, sem maga el nem mossa a bűnt, hanem ezeknek pusztán isteni jegye és

a szentség jegyeinek nincs valóságos kapcsolata Krisztus testével és vérével.

záloga, ugyanúgy az úrvacsorában sem válik a kenyér magává a Krisztus testévé, ámbár a sákramentumi kifejezőmód szerint a Krisztus testének nevezzük.”³³

Akkor mit jelent az, hogy az oltárszentség Krisztus teste és vére? Többféle formában, mégis ugyanazzal a tartalommal arról beszél a református dogmatika, hogy egyfelől a jegyeket veszi magához a hívő, amikor a szentséggel él, másfelől pedig a mennyben ott van Krisztus valóságos teste és vére, amellyel közösségbe kerül a szentség vétele során. Ám ez a kettő csupán szellemileg, az imént idézett „sákramentumi kifejezőmód szerint”³⁴ kapcsolódik össze, a valóságban nem. *A második helvét hitvallás* ezt így fejt ki (21): „Tehát az Úr testét és vérének nem úgy kapcsoljuk össze a kenyérral és borral, hogy magát a kenyeret mondjuk Krisztus testének, hanem csak sakramentumi értelemben; azt sem mondjuk, hogy a kenyér alatt testileg rejtőzködik Krisztus teste úgyannyira, hogy azt a kenyér színe alatt is imádni kellene, vagy hogy mindaz, aki csak a jegyet magához veszi, magát a jelzett dolgot is megkapja. Krisztus teste a mennyben van az Atya jobbán. Fel kell tehát emelnünk szívünket, és nem a kenyérré függeszteniünk, és nem a kenyérben kell az Urat imádnunk.”³⁵

Bár külsőleg valóban van némi különbség Zwingli és a későbbi svájci hitújítók, elsősorban Kálvin értelmezése között, amennyiben az első pusztán Krisztusnak a bűneink bocsánatára feláldozott testének és vérének emlékeztető jegyeit látja a szentségben, az utóbbi pedig ki-

33 Erdős J. – Victor J. ford. A heidelbergi káté. *A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai. I. A heidelbergi káté. II. A második helvét hitvallás.* Budapest, 1999, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 61.

34 Erdős J. – Victor J. ford. *A heidelbergi káté...* (33. jz.), 61.

35 Szabadi B. – Szenci Csere P. – Erdős J. ford. *A második helvét hitvallás.* In *A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai...* (33. jz.), 181.

fejezetten össze is kapcsolja a kenyeret és a bort Krisztusnak ezzel a – már a mennyben lévő – testével és vérével, attól mégis egységesen elhatárolódnak, hogy az oltáron lévő kenyér és bor Krisztus valóságos testeként közli a maga hatását a vele élőkkel. Zwingli így vall a miséről 1523-as zürichi tételeiben (18): „[...] Krisztus egyszeri önfeláldozása örök, maradandó érvényű és eleget tevő áldozat minden hívő bűnéért; amiből következik, hogy a mise nem áldozat, hanem csak az áldozatra való visszaemlékeztetés – és mintegy jegye annak a váltságnak, amelyet Krisztus irántunk tanúsított.”³⁶

Ugyanezt mondja 1536-ban latinul, majd később franciául is megjelent, többször is átdolgozott fő művében, *A keresztyén vallás alapvonalaiban* Kálvin (*Az úrvacsoráról*): „A szakramentum tehát nem teszi a Krisztust az élet kenyerévé, hanem amennyiben emlékünkebe idézi, hogy ő kenyérré lett, amellyel állandólag táplálkozunk: ezt a kenyeret ízlelteti és kóstoltatja meg velünk.”³⁷

A református álláspont tehát végső soron egységes abban, hogy az úrvacsora jegyeiben Krisztus nincs jelen a maga valóságában, tehát azok semmiképpen sem az ő teste és vére, csupán jelzik azt a szentséggel élők számára, hogy Krisztus mit is tett értük a kereszten teste és vére által. A legszembetűnőbb az, hogy ennek magyarázatául pontosan olyasféle emberi logikára alapozott, a skolasztikában megfogant filozófiai okoskodás szolgál, mint ami a római katolikus teológiának az átlényegülésről szóló tanításának a hátterét adja. Eszerint Krisztus azért nem lehet jelen az úrvacsora jegyeiben valóságosan, mert a teste és a vére a mennybemenetele óta az égben tartózkodik az Atyánál. Ismét Kálvint idézzük (*A keresztyén vallás alapvonalai, Az úrvacsoráról*): „Tehát mint főigazságot ezt kell szem előtt tartanunk: valamiképpen a Krisztus, mikor a szűztől született, a mi valóságos testünket vette magára, s mikor érettünk eleget tett, a mi valóságos testünkben szenvedett: akképpen ugyanazt a valóságos testet nyerte vissza feltámadásakor és azt vitte fel a mennybe is. Mert hiszen a mi feltámadásunk és mennybemenetelünk reménysége azon nyugszik, hogy Krisztus feltámadott és mennybe ment. Nos, milyen gyarló és törékeny reménység lenne ez, hogyha a Krisztusban nem éppen ez a mi testünk támasztatott volna fel igazán és ment volna be a mennyeknek országába? Ámde a testnek állandó valósága abban áll, hogy helyhez kötött, hogy saját térfogata van, hogy sajátos alakkal bír. [...] A testnek feltétele pedig az, hogy egy és bizonyos helyhez kötött legyen, hogy legyen saját térfogata és saját formája. Ilyen tulajdonságú testet vett a Krisztus magára, amelynek ugyan romolhatatlanságot és dicsőséget adott, de természetét és valódiságát meg nem szüntette.”³⁸

Kálvin gondolatmenete formálisan, az emberi logika szempontjai szerint persze lehetne helytálló, ám arról tanúskodik, hogy nem vette figyelembe az igének az emberi gondolkodás alapján értelmezhetetlen igazságát. Hogy a mennyben lévő Krisztus nem lehet jelen egyidejűleg

36 Erdős K. ford. <http://leporollak.hu/egyhtori/ZWINGLI.HTM> (letöltve: 2019. május 29.).

37 Nagy K. ford. Kálvin János: *A keresztyén vallás alapvonalai. (Institutio religionis chistianae)*. Budapest, 1903, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 202.

38 Nagy K. ford. Kálvin János: *A keresztyén vallás alapvonalai...* (37. jz.), 204.207.

a szentség jegyeiben, mert a teste nem képes egyszerre több helyen lenni, az merőben filozófiai érv, ámde semmiképpen sem teológiai.

A római egyház úrvacsoraértelmezése és a kálvinista teológia között nem a skolasztikus jellegű, emberi logikára alapozott okfejtés az egyetlen párhuzam. Ahogyan ugyanis a római teológia jelentős részben a szentség kiszolgáltatójának személyétől teszi függővé az oltáriszentség ünneplésének érvényességét – azaz a szentség akkor szentség, ha az azzal összefüggő liturgikus cselekményt a római pápával hitbeli és egyházi közösségben lévő pap végzi el –, úgy a református teológia a szentségben részesülő személyekre nézve támaszt hasonló feltételt. A kálvini tanítás szerint a szentség csak abban az esetben közli a maga áldásait a vele élőkkal, ha azok hiszik azt, hogy a szentség vételekor lelkileg egyesülnek a mennyben lévő Krisztussal, akinek testét és vérének az úrvacsora jegyei kiábrázolják. *A második helvét hitvallás* világosan fogalmazza meg ezt az álláspontot (21): „Egyébként aki hit nélkül járul az Úrnak ehhez a szent asztalához, csak a sakramentumban részesül, de a sakramentum lényegét, amelyből élet és üdvösség származik, nem kapja meg. És az ilyenek méltatlanul esznek az Úrnak asztaláról.”³⁹

A hit tehát ez esetben nem a szentségben való részesedés ajándéka, hanem előfeltétele, sőt Krisztusnak a szentségben való jelenlétére vonatkozó ígérete is csak akkor teljesül, ha az ember a maga hitbeli állapotával mintegy hitelesíti azt. Ez az okfejtés még ijesztőbbé válik akkor, ha hozzátesszük, hogy a kálvini logika szerint a hit csak némely erre kiválasztott emberek kiváltsága az eleve elrendelés alapján, amely szerint (*A második helvét hitvallás* 10): „Isten szabadon és ingyen kegyelemből, minden emberi tekintet nélkül öröktől fogva elrendelte vagy kiválasztotta azokat a szenteket, akiket üdvözíteni akar Krisztusban, Pál apostolnak ama kijelentése szerint: *Isten magának kiválasztott minket Ő benne világ teremtése előtt* (Ef. 1:4).”⁴⁰ (*Kiemelés az eredetiben.*) Krisztus üdvözítő kegyelme – és ezzel együtt például az úrvacsora hatásai – tehát csak azokra nézve állnak fenn, akiket ő erre eleve elrendelt, és akik éppen ezért részesülnek a hit ajándékában.

Összefoglalva az oltáriszentséggel kapcsolatos református álláspontot, elmondhatjuk, hogy annak eredendő két forrása van: Zwingli és Kálvin tanítása. Megemlítendő, hogy a református közösségeken kívül napjainkban egyéb felekezetek is ezekhez az álláspontokhoz igazodnak: Zwingli tanítását vallja az adventista felekezet – sőt a keresztyén külsőségeket használó unitárius vallás is –, Kálvinét pedig az anglikán, a metodista és a baptista közösség. E kettősség ellenére azonban egységes a református tanítás abban, hogy az úrvacsora jegyei Krisztusnak a kereszten üdvösségünkre halálra adott testét és vérének legfeljebb jelzik, de nem azonosak azzal, illetve hogy Krisztus áldozatának gyümölcsseiben csak azok részesülnek, akik a hitükkel elfogadják, hogy a szentség az ő testét és vérének ábrázolja ki. A szentség vétele során azonban a Krisztussal való közösség nem valóságosan, hanem csupán lelki értelemben valósul meg.

39 Szabadi B. – Szenci Csere P. – Erdős J. ford. *A második helvét hitvallás...* (33. jz.), 181.

40 Szabadi B. – Szenci Csere P. – Erdős J. ford. *A második helvét hitvallás...* (33. jz.), 134.

Énekügyben – éneklésügyben

„Pedig te szent vagy, trónodon ülsz, rólad szólnak Izráel dicséretei” (Zsolt 22,4)
„Minden lélek dicsérje az Urat!” (Zsolt 150,6)

Az előttem szólók jobbára az *Evangélikus énekeskönyvről*¹ mondták el gondolataikat, a legkülönbözőbb szempontok szerint látva és megvilágítva a benne felmerülő problémákat, hiányosságokat. Ezek felett nemigen van vitatkozni való, hiszen az észrevételek javarészt igazak, a következő énekeskönyvünk összeállításakor érdemes figyelembe venni és alkalmazni azokat.

Az egyházi énekeskönyvek véleményem szerint valamennyien próbaénekeskönyvek. Hiszen a szerkesztésük kezdetétől fogva az adott kor (zene)esztétikai világához és az egyházi kegyességi gyakorlathoz illeszkedve állítják össze őket, ezek pedig a társadalommal együtt időről időre változnak, bár meggyőződésem szerint léteznek kiforrott, idők és stílusok, ízlések és kulturális mozgalmak felett álló liturgikus tételek és énekek, amelyek változatlanul megőrzendők. A változást azonban természetes dolognak tartom, ezáltal a régi korok énekeskönyvei egyben nemcsak himnológiai vagy egyházzene-történeti, hanem szélesebb értelemben vett történelmi szempontból is értékes források.

A változást azonban természetes dolognak tartom

Nagyon fontos emellett az is, hogy az énekeskönyvek társaink a kegyességünk mindennapi gyakorlása során. Magam előtt látom nagyszüleimet, akik halálukig az énekeskönyveikből – a *Dunántúli*² és az „új” *Evangélikus énekeskönyvből* – imádkozták-énekeltek naponta az énekeket. Ebből merítették erőt, hitet.

Fontosabb azonban maga az énekszó. *Bis orat, qui cantat*, illetve *Bis orat, qui bene cantat*. A hagyomány Szent Ágoston egyházatyának (V. sz.) tulajdonítja ezt a mondatot, a fenti két változatban.³ Jelentése: 'Kétszeresen imádkozik, aki énekel', illetve 'Kétszeresen imádkozik, aki jól énekel'.

1 *Evangélikus énekeskönyv*. Budapest, 1981, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya.

2 *Keresztyén énekes könyv*. Győr, 1903, Kiadja a nagy-győri ágostai hitvallást követő evangélikus. gyülekezet. 9. kiadás Online elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangélikusEnekeskonyvekAgendak_008/?pg=0&layout=s (letöltve: 2019. június 4.)

3 Egyházi hagyomány szerint. Ugyanakkor Heidl György, a Pécsi Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára, a Pécsi Egyházmegye Keresztény Örökség Kutatóintézetének igazgatója, a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja ezt cáfolja. Akadémiai székfoglalójában említi, hogy az egyházi berkekben széles körben elterjedt mondás, „aki szépen énekel, az kétszeresen imádkozik” nem tulajdonítható Szent Ágostonnak, a következő megállapítás azonban valóban szerepel a nagy teológus egyik beszédében: „Aki szeret, az énekel.”

Nos, hogyan állunk ma az istentiszteleti énekléssel, kiváltképpen a „jól” énekléssel? Szomorúan látom, hogy az istentiszteleteken – akár személyesen, akár televíziós közvetítés által élem át ezt – a gyülekezeti énekeket sokan egyáltalán nem éneklik. Vajon mi ennek az oka? Tény, hogy a „zeneipar” betörése az otthonokba sokban segítette az élő éneklés-zenélés háttér-

hogyan állunk ma
az istentiszteleti énekléssel?

---

be szorulását. Az internet mára már mindenki számára elérhetővé tette a különösebb kontroll nélkül feltöltött és a „fogyasztó” személyes ízlése szerint kiválasztható, másodpercek alatt megszólaló bármilyen zenét. Ez a széles körű

hozzáférhetőség is fontos tényezője az éneklés nélküliség felé haladó társadalomnak.

A régi időkben nem volt választási lehetőség, csakis élő zene volt megszólaltatható – vagy zenész felkérésével, vagy saját kezű hangszerjátékkal. Hiszen ez a kulcskifejezés: *élő* zene. Mert a zene akkor az igazi, ha élet van benne, ezt semmilyen professzionális módon feljátszott és rögzített módon nem lehet reprodukálni. A(z élő) játékos lelke, személyisége, lelki állapota, ihletettsége és egy sor más tényező összessége az, amely komplex módon tesz tökéletessé – és emiatt megismételhetetlenül egyedivé – valamennyi zenei előadást akkor is, ha esetleg ugyanarról a zenedarabról van szó. Isten dicséretének nincsen méltóbb és más méltó módja, mint ha az élő zenével történik.

Az iskolákban jelenleg átlagosan heti egyszeri ének-zene óra van jelenleg, bár a tervek szerint mindennapos éneklés fog beépülni az iskolák tanítási rendjébe.

Érdekes és egyben szomorú volt átélnem, hogy az evangélikus fenntartású iskolák énektanári számára az országos egyházzenei bizottság által szervezett és meghirdetett szakmai napokra, továbbképzésekre több intézmény igazgatója személyes megkeresés után a legkülönbözőbb indokokra hivatkozva egyszerűen nem engedte el az egyébként nem feltétlenül evangélikus gyökerű, de valójában nyitott énektanárát. Szeretném hinni, hogy ezen intézmények és vezetőik számára az egyházi fenntartás nem kizárólag a működési támogatáshoz való hozzájutás, hanem az evangélikus keresztyén szellemiség jelenléte az iskola nevelő-oktató munkájában is fontos. Hát hogyan is lehetne másként az evangélikus identitást legegyszerűbben közérthetővé és elérhetővé tenni, ha nem éppen az énekeink által?

A zenét Isten teremtette, Luther Márton a tudományok között a teológia szomszédságában jegyzi. Isten a papokkal szinte teljesen azonos pozíciót írt elő a zenészek számára. Hiszem, hogy azért, mert Isten igéjének a hirdetése és az ő dicsérete kéz a kézben kell hogy járjanak.

Számomra tanulságos felmérés zajlott egy dunántúli gyülekezetben 2009 tavaszán: mérésre került, hogy mennyi az ideje az istentisztelet egyes részeinek, így az énekeknek is előjátékokkal együtt. Az eredmény az lett, hogy

A zenét Isten teremtette,

Forrás: Internet <https://www.magyarokurir.hu/hirek/hirek/zeneteologia-es-kanonjogi-kerdesek-szefoglalo-olodasok-szent-istvan-tudomanyos-akademian> (letöltve: 2019. június 4.)

átlagosan az istentiszteletek teljes idejének a 18-25%-át töltötte ki a zene. Természetesen nem szeretnék következtetéseket levonni ebből, hiszen Isten ígését és az evangéliumot sem „kilóra” mérik, de talán egy kérdés mégis jogos lehet: jól van-e ez így? Avagy lehet-e egyáltalán erre az adatra indikátorként tekinteni? Ha igen, kell-e, szükséges-e változtatni? Mi változna és milyen irányba, ha a zenéből többet vagy kevesebbet – csúnyán mondom – használnánk az istentiszteleteken?

Az istentiszteleteken nem éneklők számára is fontos mondandó, hogy a zene éppen a lelki-testi-szellemi megújulásért, gyógyulásért teremtett, csodás módon összekötve az ember világát Isten világával. De feljűk nekűnk kell lépűnk, mert ez a mi felelősségűnk.

űgy érűkelem, hogy a lelkűszek manapság ennek a terhét is hordozzák. Pedig ez nem feltűtlenül lenne szűksűges. Ahogy látom, egyházűnkban több mint elegendő olyan elhűvott és képűzett szakember van, akikkel meg lehetne osztani a feladatokat és azok terheit. Szeműlyesen tapasztaltam, hogy egy volt tanítűvűnyom, aki kiváló evangűlikűs egyházűzenész, posztgraduális külföldű tanűlműnyai után hazatűrt, heti néhány órát a Zeneakadűmián óraadűkűnt tanított, de az életűt egy multinacionális cég idegen nyelvi űgyűfelszolgűlatos munkatűrsakűnt tudta csak fenntartani. Mellette műs egyházűzenűszek (zene)iskolákban tanítanak, megint műsok hittant tanítanak vagy hivatalban titkűrkűnt dolgoznak. Emellű gyűűrik be az életűkbe az egyházi zenűt, a Hűromszor Szent, a Mindenhatò dicsűretűt... Csak számomra bizarr ez a helyzet? Őriási emberi és szellemi erűforrás-pazarlást vűlek látni ezen a tűren. Egy teljes idejű kántor-karvezetűtűnek valòban nem lenne heti negyven munkaórűnyi feladata? Igei, lelki és zenei felkűszűlűssel, gyakorlással, énekkari, gyermekkari és zenekari próbák megtartásával, az utòdok tanításával – **Csak számomra bizarr ez a helyzet?** becsűletes és igényes zenűsz esetűben lenne az talán több is...

Elvűekben azt sem tudom elfogadni, hogy *kiindulási alapkűnt* tekintsűnk rűszben hittantanár vagy hivatali dolgozò, rűszben egyházűzenűsz alkalmazási formára. Az én olvasatomban ez azt engednű sugallni, hogy a zenűszűsg igazából nem munka: az ember „csak ott nyomogatja a billentyűket”, vagy „lengeti a kezeit”. Kűtsűgtelen, hogy a valòság nem ez.

Műt lehetne tenni? A rűgiek ezt századokon keresztűl tudták és műűvelték, nekűnk nincsen olyan nehéz dolgűnk vele. Az orszűgos egyházűzenei bizottság felsűbb kűrűsre évekkel ezelűtt foglalkozott fűállásű egyházűzenűszek foglalkoztatása visszaállításának és egy evangűlikűs egyházűzenei intűzet alapításának lehetűsűgűvel. Nem tudom, hogy szűletett-e műr errűl bűrműlyen tartalmű dűntés.

Műrt lenne ez fontos? Mert a lelkűszeket hosszú tűvon tehermentesűtenű, emellűt liturgikűban és hitben járatos munkatűrsat kapnűnak maguk mellű, akik a gyűlekezetek szellemi és fizikai épűlűsűhez-építűsűhez aktűvan hozzű tudnűnak járűlni. Vűrhatò a gyűlekezetek lűlekszűmainak emelkedűse. Hasonlò a helyzet az evangűlikűs óvodákban és iskolákban. A gyermekek, tanulòk által a csalűdotok lehet elűrni – ezt az egyik legfontosabb fenntartòi feladatnak tartom – ebben az énektanűrok és karvezetűk feladata űriási.

Az egyházzénét a megfelelő helyre kellene állítani, mert olyan istenáldotta stratégiai eszköz, amely hozzáértő és elhívott lélekkel művelve, szerepét tökéletesen betöltve az evangélium hirdetésében az igei szolgálatokkal együtt, erős növekedést eredményezhet.

Nemigen van ezen a téren mire várunk.

Amikor ez a lépés megtörténik, akkor az egyházzene bekerül abba a helyiségbe, ahol Luther Márton szerint a tudománynak az a polca áll, amelynek a tetején található a teológia.

”

Drága Vigasz, hozzánk térj be,
szív kenetje, nyelv vezére:
keserűség gyilkos mérge
meg ne tudja rontani.

Általad újjászülettünk,
hadd dicsérjen dalban lelkünk:
már a kegyelemnek lettünk,
nem haragnak fiai.

Minden ajándék adója,
te tanítasz minden jóra:
nyisd szívünket áldó szóra,
s add nyelvünknek, hogy dalolja
dicsőítő éneked.

Minden bűntől megtisztulva,
add, kegyelmek örök kútja,
hogy Krisztusban megújulva
s végső teljességre jutva
benned leljünk örömet.

(Olvasmányos óra. (részlet): *Himnuszok*.
Válogatás a Római Breviárium himnuszaiból. 255.)

Meghallgatott imádság

Aki valamilyen módon kapcsolatba kerül a felvidéki magyar evangélikus gyülekezetek életével, az egészen megrendítő módon élheti át, hogyan munkálkodik Isten ebben a világban. Egészen közletről érintik meg őt azok a csodák, amelyek mind arról szólnak, hogyan építi Isten az ő országát a Felvidéken, hogyan gyűjtögeti a szétszóródott, pásztor nélküli nyáját, hogyan keresi meg az elveszetteket. A gyülekezetépítés egyedül Isten Szentlelkének a műve, a teremő Isten csodája, a jó pásztor gondoskodásának látható megnyilvánulása. És aki bármilyen módon közel kerülhet ehhez a csodához, az mindenki másnál jobban tudja, hogy ebben neki semmi érdeme, szerepe nincs, itt minden „magától” megy végbe, itt minden úgy „adatik”, hogy ő maga csodálkozik a legjobban az eseményeken.

Chiara Lubichtól származik az alábbi mondat: „A motor annyi utat tesz meg, amennyi benzin van benne. Istennek egy műve annyit fejlődik, amennyi *fájdalom alakul át benne szeretetté.*”¹

Úgy érzem, hogy mindaz, ami ma a Felvidéken történik, összefügg ezzel az igazsággal. A nagy múltú saiógömöri evangélikus gyülekezetnek volt egy áldott emlékű, odaszánt életű lelkésze: Egyed Aladár. Az ő lelkének, életének és szolgálatának is valahol ebben volt a titka. Szenvedése a háború borzalmaival kezdődött, és az elszakítás után kisebbségbe kerülő magyarság élet-halál küzdelmével folytatódott. A lázítás vádjával bebörtönzött és lelkési állásától megfosztott lelkésznek tizenhét évi küzdelem után koldusbottal és koldustarisznyával kellett otthagynia a Felvidéket. Egyik munkatársa és barátja így emlékezik rá: „Ha reá gondolok, két kép merül fel előttem: a szószéken álló *pap*, aki a magyarságért mondott bűnbánó imájában elcsukló hangon, lepergő könnycseppel pecsételi meg az ő külön imáját: a Felvidék magyarjaiért, – és a szenvedő *ember*, aki az orgona mellett ülve megfedekezik a világról és játszik[, ...] minden akkorddal a lélek imájának egy-egy szavát röptve az örök jószág, az örök szeretet Istenéhez.”²

Egyed Aladár könnyek között mondott minden imádsága meghallgatásra talált. Isten gondjaiba vette a Felvidék magyarjait, nem hagyta és nem hagyja ma sem elveszni őket. Gondoskodik arról, hogy picit, maroknyi közösségek anyanyelvükön hallgathassák az éltető igét és anyanyel-

---

A gyülekezetépítés Isten Szentlelkének a műve

---

koldusbottal és koldustarisznyával kellett otthagynia a Felvidéket.

---

1 Egyed Aladár: *Küzdő, szenvedő, építő ember. Szemelvények Egyed Aladár írásaiból.* Szeged, 1936, Egyetemi Luther Szövetség, 13.ű

2 Garádi Péter magánlevele 2018. március 31-én húsvéti köszöntésül. Kézirat.

vükön szólíthassák meg életük Urát, a teremtő Istent. Nemegyszer fogalmazták ezt meg a templomból kijövő kedves testvérek: köszönjük, hogy magyarul imádkozhattunk!

minden *imádsága meghallgatásra talált.*

Egyed Aladár az anyaországba kerülve egy időben Cegléden szolgált. Kapott egy fiatal segédlelkészt, aki akkor kezdte hivatását. Az édesapám volt ez. Harmincadik névnapomra

egy Egyed Aladárról szóló könyvet kaptam tőle ezzel a beírással: „Az Istenben boldogult Egyed Aladár első principálisom volt Cegléden. Testvér a Krisztusban, aki mellett öröm volt a szolgálat útján elindulni. Lángolt a szíve! Szerette Urát, Krisztusát, szerette Evangélikus Egyházát, szerette magyar népét, hazáját. Csendes szívvel, megbékült lélekkel hordozta a keresztet, amit Urától kapott. Személyiségéből kapott ajándékok beleépültek az életembe. Igen hálás vagyok érte Istennek!

Segítsen ez a könyv szent szolgálatodban, kereszthordozásodban, drága magyar néped szeretetében...”

Annak idején mélyen megrendítettek azok az írások, naplórészletek, melyek szenvedéséről, harcairól és rendíthetetlen helytállásáról tanúskodtak. Akkor még nem sejtettem, hogy egykor majd én is azon a szószéken állhatok, ahol ő hirdette Isten igéjét. De bizonyára ennek a könyvnek a hatására kezdett ébredezni bennem az az együttérzés, tisztelet és szeretet, amit felvidéki magyar testvéreink iránt érzek.

2014 őszén kaptam egy kétéves megbízást arra, hogy Rusznyák Dezső sajjögömöri lelkész mellett kisegítő szolgálatot végezzek. S bár ez a szerződés már régen lejárt, és új még nem született, azóta is ott vagyok. Pontosabban 2016 ősze óta már a hosszúsúói parókián lakom, és főleg abban a körzetben tevékenykedem. A felvidéki szolgálat ilyen irányú kibővítése azért vált lehetségessé, mert Bálintné Varsányi Vilma is bekapcsolódott a munkába, és ő elsősorban a gömöri körzetben szolgál. Engem pedig egy levélben felkért a hosszúsúói gyülekezet presbitériuma, hogy a szlovák lelkésznek – aki Rozsnyóról jár ki – segítsen a gyerekek és ifjúság közötti szolgálatban. Ez persze csak a „keret”, mindhárman ott szolgálunk – Lóczy Tibor sajjögömöri gyülekezeti munkatárssal együtt –, ahol éppen szükség van rá, és ahova el tudunk jutni. Mert szükség nagyon sok helyen lenne, hiszen a megközelítőleg négyszáz kilométeres dél-szlovákiai sávban élő körülbelül talán 7-8000 magyar evangélikusnak egyetlen magyar lelkésze van Alsószeliben. Szétszórt, kicsiny magyar nyáj, de mégis nyáj, a jó pásztor oltalma alatt. Emberileg nézve teljesen reménytelen, kiszolgáltatott helyzetben, de mégis csodáktól körülvéve, Isten lenyűgöző, érthetetlen kegyelmében hordoztatva. Ahogy Garádi Péter testvérünk megfogalmazta: „A lehetetlenbe, az értelmetlenbe, a kilátástalanba és a reménytelenbe állított titeket az Úr missziós szolgálatokkal. Mert Nála nincs lehetetlen, értelmetlen, kilátástalan és reménytelen.”³

---

3 Garádi Péter magánlevele... (2. jz.)

Ebben a szolgálatban minden úgy adatik. Csak úgy magától. Menet közben. Óriási könynebbőség, hogy az adminisztrációval nem kell különösebben foglalkoznom, azt túlnyomó részben elvégzi a szlovák lelkész. Az így megtakarított időt mindenestül imádságra lehet fordítani és a napi feladatokat Istentől imádságban elkérni. Nálam ez úgy alakult ki, hogy a reggeli egy-két órás igetanulmányozás, elmélkedés után – ha a napi beosztás engedi – fölmegegyek a közeli hegyre és ott imádságban elkérem, megkapom a feladatokat. Egyszerűen elém hoz Isten embereket, ügyeket, feladatokat, megkapom az ötleteket, megoldásokat, a fontossági sorrendet, az ígét, amit hirdethetek, mindent, amire csak szükségem van. Adatik, minden fölülről adatik. Év elején az alkalmak beosztását, rendjét, helyét is így kértem el. Így alakult ki, hogy jelenleg öt óvodában, három iskolában végzek hitoktatást, két faluban tartok bibliaórát, a vasárnapi istentiszteleteket a fent említett munkatársakkal közösen osztjuk el. Eddig tizenöt faluban végeztem temetést, sokfelé esküvőt, keresztelést, mindig ott és azt, amire éppen szükség van. Legutóbb egy olyan faluban keresztem a gyermekkel együtt a szülőket és a keresztmamát, meg konfirmáltam a keresztszülők fiát, ahol már több mint 10-12 éve nem volt evangélikus istentisztelet. Ezek után a karácsonyi istentiszteletet már ez a két család segítette megszervezni. Adatik, minden fölülről adatik. Nekem semmi más „szerepem” nincs ebben, csak az, hogy ott vagyok. Ott vagyok, és az emberek ezt lassan észreveszik, és maguktól jönnek keresztelést, esküvőt, szolgálatot kérni. Még a bibliaóra is így kezdődött Kuntapolcán, hogy egy látogatás során egy asszonytestvérünk megkérdezte, hogy nem lehet-e valami ilyesmit elkezdni.

Nemegyszer megrémülök, amikor a feladatok sokaságára és a magam gyengeségére nézek. Olyan egyértelmű számomra, hogy mindazt nem tudom elvégezni, ami rám vár. De utólag mindig megszégyenülök. Mert ezerszer megtapasztalhattam: az erő is adatik. Az is csak menet közben, soha nem előre. Csak el kell indulni, bele kell vágni, és onnantól kezdve már mindig érzem, tapasztalom: ő visz, ő vezet, ő cselekszik, minden „magától” történik... Hihetetlen, hogy mennyi erőt tud Isten adni. Valami egészen különleges megtapasztalás az, hogy „ez már nem én vagyok.”

Lelkészsé szentelése alkalmából édesapám az alábbi sorokkal köszöntött: „Luther Márton ezt írta a lelképásztori tisztról: »Övék az Evangélium, a Kereszttség és az Úrvacsora. Ezekkel térítik az embereket, veszik el az ördögtől, ragadják ki a pokolból, halálból a lelkeket és viszik az ég felé. Ezekkel vigasztalják, erősítik és tartják meg a keseredett, szorongatott lelkiismeretet. Keresztyéni üdvösséges életre tanítanak, oktatnak és tanácsolnak minden rendű-rangú embert.«

Krisztus Urunk elhívott a szent szolgálatra. Neki legyen ezért dicséret és dicsőség... Reformátorunk szavai figyelmeztetnek arra, hogy erőd feletti feladat vár rád. Ördögtől, pokoltól, halálból kell lelkeket kiragadni és az ég felé vinni. Küzdelem vár rád. Mert egyik gonosz hatalom

---

Szétszórt, *kicsiny magyar nyáj,*
de mégis nyáj, a jó pásztor oltalma alatt.

Adatik, *minden fölülről adatik.*

---

sem adja át könnyen azt, akit fogságában tart. Ebben a küzdelemben sebeket fogsz kapni. Nem csak öröm vár rád. De nem leszel soha egyedül. Urad, Krisztusod, aki küld, mindig előtted jár! Ő a győztes Úr, aki ördögtől, pokoltól, haláltól megszabadított téged. Aki Szentlelkével vigasztal, erősít, a szent szolgálatban megtart. Vele járva megtapasztalod, nincs örvedetesebb, nagyobb tiszt ezen a világon a lelkeszi hivatásnál.”

Aktív szolgálati időm vége felé közeledve egyre inkább úgy tapasztalom, hogy mindez valóban így igaz. A lelkeszi szolgálat erőt meghaladó feladat. Emberi erővel lehetetlen végezni. De az, aki küld, mindent megad hozzá, amire csak szükség van. A „gyülekezetépítéshez” nem kell más, mint amit kaptunk: az evangélium, a keresztség és az úrvacsora. Ezek erejével építi a gyülekezetet küldő Urunk.

A lelkeszi szolgálat erőt meghaladó feladat.

Nagy ajándék az, hogy a Felvidéken, kicsi gyülekezetekben hétről hétre hirdethetjük anyanyelvünkön 8-10-15 magyar testvérünknek az evangéliumot. Hogy beszélhetünk Jézus

szeretetéről tágra nyílt szemű kicsi óvodásoknak, hogy kézbe adhatjuk a Szentírást konfirmációra készülő fiataloknak, hogy nyári táborokban egyre több kis falu gyermekei ismerkedhetnek az örömhírrrel, hogy lassan több a keresztesítés, mint a temetés a gyülekezetekben, hogy egyre több fiatal kéri Isten áldását közös útjára. Nagy ajándék, hogy az évi egy-két úrvacsora helyett lassan kezdik megérteni a gyülekezetek, hogy annak erejére jóval többször van szükségünk. Nagy ajándék, hogy abban a templomban, ahonnan már az áramot is kikötötték, gyertyafény mellett karácsonyi istentiszteletet tarthattunk idén. Jelképes ereje volt annak, hogy többen voltak, akik kezükben a kicsi gyertya fényével indultak haza istentisztelet után a falu sötét utcáin. Olyan is akadt, aki majdnem hazáig ért vele, mielőtt a szél elfújta volna.

Pál apostol ezt írta Efezusba: „Ennek [ti. az evangéliumnak] lettem szolgálójává az Isten kegyelmének ajándékából, amelyben hatalmának ereje által részesített engem. Nekem, minden szent között a legkisebbnek adatott az a kegyelem, hogy a pogányoknak hirdessem a Krisztus mérhetetlen gazdagságát” (Ef 3,7–8). A Felvidéken szolgálva kezdek megsejteni valamit ennek az igének az értelméből. Hatalmas kiváltság, kegyelem, kimondhatatlan ajándék az, hogy hirdethetjük Krisztus mérhetetlen gazdagságát! Hogy Isten az evangélium szolgálójává tesz alkalmatlan, erőtlen, tehetetlen embereket, és elküldi őket „lehetetlen, kilátástalan, és reménytelen helyzetekbe”. A Felvidéken sokszorosan meg lehet ezt tapasztalni, és ezért nagy hálával tartozom Istennek!

Igaz, hogy a fájdalomtól sem mentes ez a szolgálat. A legnagyobb nehézséget a családtól való elszakadás jelenti. Hiszen együtt kell élni azokkal, akiknek szolgálni akarunk, akikhez küld az Isten. Az én esetemben ez úgy alakult, hogy havonta néhány napot tudok együtt tölteni a szeretteimmel. Ez különösen akkor volt fájdalmas, amikor kezdetben egyedül élő édesanyámat kellett magára hagynom. Ő 84 éves volt akkor. Leánykorában egyetlen vágya, elhívása az volt, hogy Afrikában misszionárius lehessen. El is vé-

fájdalomtól sem mentes ez a szolgálat.

---

gezte a 4 éves missziós iskolát a háború után, amit éppen akkor oszlattak fel, amikor befejezte. Misszióról, Afrikáról szó sem lehetett többé.

Egyre elesettebb állapotában sokszor hagytam otthon édesanyámat Budapesten szorongó szívvel. Soha nem tudhattuk, hogy látjuk-e még egymást... De mégis boldog volt, mert úgy érezte, hogy ez egy kicsit az ő „missziója” is: vállalja, hogy egyedül hagyjam. Gyakran sírva-mosolyogva búcsúzott tőlem: csak menj, ott a helyed. Isten műve azáltal megy előbbre, hogy benne a fájdalom átalakul szeretetté. Végül megadatott, hogy mellette lehettem, amikor 86 évesen hazahívta őt Isten.

A felvidéki szolgálat számomra a magány vállalását is jelentette, amit kezdetben még nem sejtettem. De megtapasztalhattam, hogy Isten ezt a fájdalmat is áldássá tudja változtatni. A sok egyedüllét, a magány elmélyítheti az Istennel való kapcsolatot. Megadatik az embernek az a csend, amelyben könnyebb egyedül Isten szavára figyelni. Amikor nincs más támasz, nincs más segítség átélheti az ember azt, hogy egyedül Istentől függ, egyedül Isten kezében van az élete. Az elmúlt négy és fél évben ennek átélése olyan boldoggá tett, hogy semmivel nem cserélném el ezt a megtapasztalást. Ezért is nagy hálával tartozom Istennek.

Istent szolgálni, az evangéliumot hirdetni óriási kiváltság. A Felvidéken különösen is az. Édesapám legkedvesebb igéjét én is a magaménak vallom: „Aki pedig mindent megtehet sokkal bőségesebben, mint ahogy mi kérjük vagy gondoljuk, a bennünk munkálkodó erő szerint: azé a dicsőség az egyházban Krisztus Jézus által nemzedékről nemzedékre, örökkön-örökké. Ámen.” (Ef 3,20–21)

Isten műve azáltal megy előbbre,
hogy benne a fájdalom átalakul szeretetté.

”

Hozzád, jóságos Istenünk,
esdőn fordul tekintetünk:
az alászálló égi Láng
ajándékát áraszd le ránk.

Egykor a hívő szíveket
szent kegyelmed töltötte meg:
most vedd el minden rossz bűnünk
s békés időket adj nekünk.

Hadd ismerjük meg az Atyát
és értsük általad Fiát
s ki mindkettőjük lelke vagy
higgyünk örök időkön át. Ámen.

(Reggeli dicséret (részlet): *Himnuszok. Válogatás a Római Breviárium himnuszaiból.* 257–258.)

Summary

God glorifies Christ who had died for us on the cross – this is the *good news* in our current issue which starts with a sermon on the Ascension of Jesus from **Pál Zászkaliczky**, the late deputy of bishop Lajos Ordass.

Following this **György Baranka** and **Péter Garádi** are asked on a topic which is a challenge to the church: *the question of marrying homosexual pairs by church ceremony*. Our aim with this dialogue is to strengthen in our Readers the Biblical view when looking at the topic.

József Tubán shows in his study the *teachings of the Holy Communion in the three historical denominations*. He is trying to answer the question of whether the ecumenical movement has reached its boundaries in this question.

We continue our series in the topic of church singing and our hymn book. This time **Attila Szezik** shares his thoughts.

We have already reported on the missionary work in *Felvidék – the Hungarian speaking parts of Slovakia* in our previous issue. Now **Erzsébet Dechert Ferenczy** describes her work and service in this field.

We wish our Readers an enriching and fulfilling experience of reading our periodical.

Zusammenfassung

Gott hat den für uns gestorbenen Jesus erhöht – lesen wir am Anfang unserer neuesten Nummer die gute Nachricht der *Himmelfahrt* in der Predigt von **Pál Zászkaliczky**, dem ehemaligen Stellvertreter des Bischofs Lajos Ordass.

Nach der Predigt stellen wir Fragen an **György Baranka** und **Péter Garádi** in einem Thema, das die Kirche vor Herausforderung stellt: *Die Frage der kirchlichen Trauung homosexueller Paaren*. Mit diesem Gespräch möchten wir in unseren Lesern den biblischen Aspekt des Themas verstärken.

József Tubán stellt in seinem Studium die Abendmahlslehre der drei historischen Konfessionen vor, und er sucht die Antwort auf die Frage, ob wir im Thema des Abendmahls an die Grenze der Ökumene gekommen sind.

Wir setzen unsere Reihe über das Gesangbuch und Singen fort. Diesmal teilt **Attila Szezik** seine Gedanken in unserer Zeitschrift mit uns.

Von der Missionsarbeit im Oberland [in der Südslowakei] war schon die Rede in unserer vorherigen Nummer. Jetzt stellt **Erzsébet Dechertné Ferenczy** ihre Arbeit auf dem gleichen Gebiet vor.

Wir hoffen, dass unsere Leser mit Freude unsere Schriften lesen und Sie fühlen sich dadurch bereichert, erfrischt.

Tartalmi összesítő

Az értünk keresztben meghaló Krisztust az Isten felmagasztalta – hangzik legújabb számunk elején mennybemenetel ünnepének *jó híre* Ordass Lajos püspök néhai helyettesének, **Zászkaliczky Pálnak** megfogalmazásában.

Az igehirdetés után **Baranka Györgyöt** és **Garádi Pétert** kérdezzük az egyházat kihívás elé állító kérdésben: *a homoszexuális párok egyházi esketésének kérdésében*. Szándékunk e beszélgetéssel az, hogy megerősítsük Olvasóinkban a téma biblikus megközelítését.

Tubán József tanulmányában bemutatja *a három történelmi felekezet úrvacsorai tanítását* és választ keres arra a kérdésre, hogy az úrvacsora témájában vajon az ökumené határához értünk-e.

Folytatjuk az *énekeskönyvről, éneklésről* szóló sorozatunkat. Ez alkalommal **Szevik Attila** osztja meg gondolatait folyóiratunkban.

A felvidéki missziói munkáról már volt szó előző számunkban. Most **Dechertné Ferenczy Erzsébet** mutatja be ugyanezen a területen végzett szolgálatát.

Reméljük, hogy Olvasóink örömmel olvassák írásainkat, és meggazdagodnak, felfrissülnek általuk.

E számunk szerzői

Baranka György lelkész – Nagytarcsa

Dechertné Ferenczy Erzsébet – Hosszúszó
(Felvidék)

Garádi Péter halászati szakmérnök, EBBE-elnök –
Ábrahámhegy

Szebik Attila zenetanár, egyházzenesz – Djúpivogur
(Izland)

Tubán József lelkész – Csorna

†Legid. Zászkaliczky Pál lelkész, püspökhelyettes
– Fót

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rözse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-

A keresztyén igazság egy szám ára 625 Ft, az éves előfizetés 2500 Ft, külföldre 5000 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítását vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)